

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra primární a preprimární pedagogiky

Bakalářská práce

Mgr. Anna Mettler

SVĚT DĚTÍ NA JAŘE

Kulturní tradice regionu a jejich využití v mateřské škole

Olomouc 2019

Vedoucí práce: Mgr. Alena Vavrdová, Ph. D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: “Svět dětí na jaře. Kulturní tradice regionu a jejich využití v mateřské škole.” vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Aleny Vavrdové, Ph. D. a použila jsem jen uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne 16. 4. 2019.

.....

Mgr. Anna Mettler

Poděkování:

Děkuji paní Mgr. Aleně Vavrdové, Ph. D. za trpělivost, ochotu a vždy vlídné a povzbudivé slovo při vzniku této práce.

OBSAH

ÚVOD.....	4
TEORETICKÁ ČÁST	5
1 Dětský folklor	5
1.1 Formy	6
1.2 Funkce a znaky.....	8
1.3 Cesty – rodina, škola, soubor	8
1.4 Místo folkloru v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání ..	10
1.5 Využití folkloru v mateřské škole	12
2 Dětský folklor na jaře	14
2.1 Hry.....	16
2.2 Od masopustu k popelci – předjaří.....	19
2.2 Před Velikonocemi	25
2.3 Sv. Jiří a Letnice.....	32
PRAKTICKÁ ČÁST	37
3 „Voláme jaro“ – Metodický soubor aktivit.....	37
3.1 ČÁST 1. – Pohybové aktivity	38
3.2 ČÁST 2. – Hry	41
3.3 ČÁST 3. – Taneční hra Otvírání studánek	43
3.4 ČÁST 4. – Chození s lítem	45
3.5 Výtvarné aktivity.....	46
3.6 Příklady z dětského slovesného folkloru.....	48
ZÁVĚR.....	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	51
ANOTACE	56

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá dětským folklorem oblasti Hané v jarním období. Jaro je pro tento účel chápáno volně jako období předvelikonoční, tedy od masopustu přes postní období počínající Popeleční středou až po Velikonoce, a období od Velikonoc po tzv. letnice, Slavnost Soslání Ducha svatého sedmou neděli velikonoční. Záchytné časové body, od kterých se odvíjí jednotlivé tradice a zvyky, představují pevné církevní svátky (např. sv. Řehoř) a neděle; podobně jako v předvánočním adventním období mají svá vlastní označení (např. neděle smrtná). Záměrně je vynecháno tradicemi bohaté, všeobecně známé období Velikonoc a prostor je dán tradicím méně známým či úplně zapomenutým, z nichž některé přežívají přirozeně dodnes, např. předvelikonoční obchůzky hrkačů.

Lokálně se práce zaměřuje na oblast Litovelska, kde v současné době funguje pouze jeden dětský folklorní soubor. Na příkladu konkrétního realizovaného výstupu, pásma je ukázáno, jakým způsobem se dnes dětský folklor prezentuje.

Cílem teoretické části je nejdříve definovat a popsat dětský folklor jako takový a následně dopodrobna rozebrat dětský folklor jarního období. Navazující část praktická, v podobě návrhu metodiky pro učitele mateřských škol zpracovaného podle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání, si klade za cíl představit jeden s možných způsobů, jak otevřít dětem neznámý svět starobylých jarních tradic a zvyků a říkanek, rozpočítáadel a her pojících se s regionem, ve kterém žijí. Mateřská škola je pro většinu dětí jediným místem, kde se s touto tematikou mohou vůbec setkat, a to i přesto, že se současné školy nejsou a priori prostorem, kde jsou děti vedeny k osvojování folkloru, potažmo k vnímání folkloru jako součásti kulturního dědictví.¹

Metodika stanovuje záměry a pojmenovává konkrétní cíle a výstupy. Obsahuje konkrétní návrhy pro práci s dětmi v jarním období rozpracované z hlediska forem i metod, včetně údajů o vhodném věku, časové náročnosti, seznamu pomůcek a dalších návrhů na variace tématu.

Podklady pro práci byly získány nejen z dostupných pramenných materiálů týkajících se folkloru všeobecně a sbírek s příklady dětského folkloru, ale byly využity i prameny vzpomínkové povahy (paměti) a metoda orální historie, tj. přímá výpověď pamětnice vzpomínající na svá dětská léta.

¹ SCHAUEROVÁ, Alena. *Utváření vztahu k folklornímu dědictví*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 10.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Dětský folklor

Dětský folklor a dětská spontánní tvořivost představují stále živou a produktivní vrstvu současného folkloru, jež byla a stále je předmětem výzkumů.² Tato bádání se zaměřují na různé projevy, jejichž „soubor“³ definuje dětský folklor. Jedná se o projevy slovesné, hudební, taneční i dramatické, a také některé sportovní hry, výtvarné a věrské představy či pověry.⁴ V rámci uvedených projevů se rozlišují konkrétní formy, viz dále.

Dětský folklor jako takový je součástí tzv. kultury dětí, kam se zahrnuje verbální a neverbální komunikace dětí provozovaná ve vrstevnických herních skupinách ve volném čase v rámci rodiny, sociální či etnické skupiny, obce a také v rámci domácího prostředí.⁵

Přestože se s příchodem průmyslové revoluce a následnými širokými společenskými změnami kultura dětí proměnila a mění se s rychlým nástupem moderních technologií i dnes, zůstávají dodnes její nedílnou součástí mnohé prvky ústní tradice a lidové kultury⁶, ať už se to týká přetrvávajících různých folklorních forem nebo dodnes žijících starobylých tradic, viz dále. Dnes je ovšem kultura dětí více než kdy jindy ovlivněna mnohými dalšími faktory a hovoří se o její „mnohovrstevnatosti“, což znamená, že přijímá další podněty z masové kultury, z médií, internetu⁷, a oblíbených sociálních sítí. Příkladem přijímání podnětů je např. nahrazení chlapeckých her moderními sporty, např. fotbalem⁸, parkourem, šermem a hrami na hrdiny inspirovanými hrdiny z počítačových her.

Jaký význam má vlastně folklor pro život dítěte? Jinou v minulosti a jinou dnes. Dříve se folklor prolínal do všech oblastí života, byl nerozlučně spjat s celým životem člověka od narození až do smrti⁹ a hrál tak zásadní úlohu při formování osobnosti dítěte.¹⁰ „V dětském folkloru se odráží celý svět dítěte.“¹¹

² LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich. *Folklór a folkloristika: (O l'udovej slovestnosti)*. 1. vyd. Bratislava: Smena, 1982. s. 148. Toto bezmála 40 let staré tvrzení platí i dnes.

³ Vycházíme z definice: „Folklor je soubor slovesných, hudebních, písňových tanečních a divadelně-dramatických projevů s estetickou intencí.“ In: BENEŠ, Bohuslav, ed. *Úvod do folkloristiky*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980. s. 5.

⁴ POSPÍŠILOVÁ, Jana. Kultura a folklor dětí. Kapitoly o dětských zábavách a současném (převážně) slovesném folkloru dětí na Moravě [online]. Brno 2008. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Obor etnologie. 2008-04-09 [cit. 29. 1. 2019]. Dostupné na: < https://is.muni.cz/th/rdcvc/Pgs_06_05_2008.pdf >. s. 10.

⁵ Tamtéž, s. 10.

⁶ POSPÍŠILOVÁ, Jana a UHLÍKOVÁ, Lucie. *Folklor dětí a jeho etnologický výzkum: metodologická příručka*. 1. vyd. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014. s. 9.

⁷ Tamtéž, s. 28.

⁸ Tamtéž, s. 28.

⁹ VOLBRACHTOVÁ, Libuše. Folklór v současném životě dítěte a jeho význam pro utváření etického a estetického nazírání. In: FROLEC, Václav (ed). *Dítě a tradice lidové kultury*. 1. vyd. Brno: Blok, 1980. s. 29.

Dnes je nutné rozlišit tzv. folklorní dědictví a folklor současný, živý, který je přirozenou součástí dětských her, výročních svátků, rodinných slavností atd. Obojí se samozřejmě podílí na dětské kultuře, na celkovém vývoji dítěte, ovšem ono zmíněné folklorní dědictví dnes nabývá specifického významu. V současném globalizovaném světě pocítují lidé silnou potřebu navracet se ke svým kořenům, studovat tu svou kulturu, na jejíchž základech je postaven náš moderní svět. O ochraně duchovních a morálních hodnot a zachování, rozvíjení a především respektování rozmanitosti tradic a kultur se ostatně hovoří např. již v prvních odstavcích Listiny základních práv Evropské unie.¹²

Ačkoliv osvojení folkloru ještě neznamená to, že si dítě vytvoří pozitivní vztah k němu i k jeho navazujícím hodnotám¹³, součástí všeobecného přehledu a vzdělání má být mimo jiné i všeobecný kulturní rozhled. Ten dítě získává postupně: zpočátku téměř výhradně působením rodinného prostředí, později ve výchovně-vzdělávacím procesu školního vzdělávání a navazujících mimoškolních aktivitách. Kromě rodiny a školního prostředí mají v předávání folklorního dědictví svou nezastupitelnou úlohu folklorní soubory, o kterých bude řeč níže.

1.1 Formy

Základním faktorem při studiu forem dětského folkloru je určení, jedná-li se o folklor pro děti, tj. ty formy, které vytváří dospělí pro děti, nebo o vlastní folklor dětí, vlastní dětskou folklorní tvorbu. Někteří badatelé ještě zmiňují další členění sběratele F. Bartoše, který vyděluje folklorní projevy dětí zapojující se do života v obci (např. obřadní tradice).¹⁴

Tyto dvě skupiny se navzájem prolínají: svět dětí je neustále konfrontován se světem dospělých. V zásadě je však možné jednotlivé formy zařadit do jedné či druhé skupiny. Takto se mezi slovesný folklor pro děti řadí například ukolébavky, hry s batolaty, s jejich prsty a písňe, které dětem předávají dospělí. A vlastním dětským folklorem

¹⁰ Tamtéž, s. 30.

¹¹ HALUZOVÁ, Věra. Lidová kultura a počátky rozvíjení dětského folkloru na strážnických slavnostech. In: Dětský folklor dnes. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 26.

¹² Listina základních práv Evropské unie [online]. Úřední věstník Evropské unie, 7. 6. 2016. [cit. 13. 1. 2019]. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=CS>>

¹³ SCHAUEROVÁ, Alena. Utváření vztahu k folklornímu dědictví. In: Dětský folklor dnes. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 11.

¹⁴ LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA. Oldřich. Folklor a folkloristika: (O l'udovej slovestnosti). 1. vyd. Bratislava: Smena, 1982. s. 149.

se myslí rozpočítávadla, rýmovačky, hry, vtipy, hádanky, hororová vyprávění, písňové parafráze či parodie, nápisy, řetězové dopisy, kresby a další psané projevy.¹⁵

Marie Pachtová ve svém díle *Hanáckým dětem*, v části věnované lidové slovesnosti, která pro tuto práci představuje spolu s další její sbírkou věnovanou dětským hrám z Hané významný pramen, slovesné formy dělí takto: kolébavky a hry s nemluvnaty, říkadla vychovávací, cvičení v řeči, posměšky – škádlivky, nadávky a přirovnání, říkadla o živočiších, hlasy cepů, zvonů a stavu tkalcovského, pastva, vití věnců, jména koní a krav, píšťaličky, jména květin, rozpočítadla a hádanky.¹⁶

Další části díla Pachtové se věnují zvykům a tradicím nesoucích v sobě různé folklorní formy a souvisejících s koloběhem roku, do kterých se děti přirozeně zapojovaly po boku svých starších vrstevníků, nebo jim je zprostředkovávali právě dospělí – rodiče, prarodiče a učitelé.¹⁷ Kromě slovesného folkloru se tak objevují další formy: popěvky a písně, hry a tance. Etnografka Zdeňka Jelínková se podrobně věnuje dalšímu členění: popěvky a písně rozlišuje dále na jednoduché popěvky podobné přednesu říkanek, halekačky a pasácké popěvky, koledy, popěvky spojené s konkrétními zvyky, příležitostné písně a popěvky taneční. Hry rozděluje na pohybové, jichž je celá dlouhá řada, např. pohybové hry s drobnými předměty, s náčiním, se slovním doprovodem, dále hry klidné, sedavé se slovním doprovodem, hry výtvarně-tvořivé a výroční a obřadní.¹⁸

Dětské tance se nejčastěji objevují ve formě jednoduchých tanečních pohybů doprovázejících konkrétní píseň nebo říkanku, nebo jsou součástí pohybových her a pak jde vlastně o taneční hru, např. Kolo, kolo mlýnský. Taneční hru může doprovázet píseň či různá mimická gesta, případně může být založena na nápodobě. Některé hry obsahují pokročilejší taneční projevy, jako je zaplétání, zavíjení do spirály a rozvíjení, procházení branou apod. Tyto složitější formy v sobě nesou pozůstatky historických tanců, které do dnešních dob přirozeně žijí pouze v dětských tanečních hrách.¹⁹

¹⁵ POSPÍŠILOVÁ, Jana a UHLÍKOVÁ, Lucie. *Folklor dětí a jeho etnologický výzkum: metodologická příručka*. 1. vyd. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014. s. 10.

¹⁶ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 1, Lidová slovesnost*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1985. s. 64.

¹⁷ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 2.

¹⁸ JELÍNKOVÁ, Zdena. *K otázkám dětského folklóru*. Praha: Ústř. Dům lid. Umělecké tvořivosti, 1971. s. 6-8.

¹⁹ Tamtéž, s. 9.

1.2 Funkce a znaky

Funkce dětského folkloru souvisí s bádáním nad jeho celkovým významem a odvíjí se od konkrétních folklorních forem a prostředí, v němž se realizují.

Pojmenováním funkcí se teprve ukazuje, v jakých rovinách folklor na vývoj dětské osobnosti působí. Základním rozdělením je vydělení funkcí na estetické a mimoestetické.²⁰ Jana Pospíšilová však rovnou vyjmenovává podrobněji funkci zábavnou, estetickou, výchovnou, kontaktní, integrační a identifikační, a zároveň všechny shrnuje logicky pod pojem funkce socializační, neboť proces socializace provázejí.²¹ Konkrétně pojmenovává další funkci také Alena Schauerová, když konstatuje, že novou funkcí folkloru je právě vytváření vztahu k lidovým tradicím.²²

Za důležité znaky dětského folkloru jsou považovány kontinuita a podléhání vlnám oblíbenosti her a zábav.²³ Co se týče kontinuity, některé formy, např. ukolébavky, zvláště pak ty, které se staly součástí všeobecného povědomí, přetrvávají stále víceméně ve svých starobylých podobách dodnes.²⁴ Stejně tak říkanky, některé hry a vtipy či anekdoty, které děti přinášejí ze školního prostředí, jsou často stejné jako kdysi.

Podléhání módním zábavám souvisí s tím, jak je dětská kultura ovlivněna světem dospělých a dnes především – světem internetu. Pozoruhodná je i rychlost, se kterou se tyto „trendy“ mění – co bylo dnes „in“, je již zítra, případně ještě dnes večer, „out“ a nahrazeno něčím novým. Z opačného úhlu pohledu však mohou být novodobá média kanálem, kterým se pozapomenuté aktivity opět dostanou k nejmladší generaci. Dobrým příkladem je třeba skákání přes gumu, ve formě tzv. školky, jejíž pravidla jsou nyní lehce dostupná na internetu.²⁵

1.3 Cesty – rodina, škola, soubor

Existuje více způsobů - cest, jejichž prostřednictvím se děti s folklorními tradicemi seznamují, osvojují si je, potažmo si k nim vytváří vztah. Při jejich studiu se opět

²⁰ BENEŠ, Bohuslav, ed. *Úvod do folkloristiky*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980. s. 13.

²¹ POSPÍŠILOVÁ, Jana a UHLÍKOVÁ, Lucie. *Folklor dětí a jeho etnologický výzkum: metodologická příručka*. 1. vyd. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014. s. 26.

²² SCHAUEROVÁ, Alena. *Utváření vztahu k folklornímu dědictví*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 7.

²³ Tamtéž, s. 8.

²⁴ Viz např. BARTOŠ, František. *Naše děti: jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesii, zábavy, hry i práce společné: 2., rozmožně vydání*. 5. vyd. Ve Zlíně: Krajská knihovna Františka Bartoše ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2005. s. 13.

²⁵ Viz např. Jak skákat přes gumu: zábava Husákových dětí [online]. 4 kavky, nuda neexistuje, 4. 4. 2018. [cit. 6. 1. 2019]. Dostupné na: <<http://magazin.4kavky.cz/skakani-gumy-s-pruzenkou/jak-skakat-pres-gumu-zabava-husakovych-deti/>>.

dostáváme k pojmu kultura dětí a k otázce, do jaké míry, v jakých formách a podmínkách - prostředí v ní dětský folklor vůbec existuje nebo existoval. Již bylo zmíněno, že dříve byl folklor naprosto přirozenou součástí celého života dítěte; k jeho osvojení docházelo samozřejmě, spontánně, nebo mimovolně a dělo se tak hlavně v rodině a později při kontaktu s vrstevníky. Prakticky šlo o přirozené přijetí vlastní kultury, pro něž existuje pojem „enkulturace“. Ačkoliv i do tohoto procesu vstupovali dospělí s různými záměry, „(...) zůstává pro vymezení pojmu enkulturace prvořadá a zásadní ona mimovolnost, ono postupné splývání s danou kulturou.“²⁶

Dnes je situace odlišná – vedle přirozeného přijetí a osvojení vlastní kultury nastupuje výchovně-vzdělávací proces, který pracuje se záměry a cíli, v tomto případě s cíleným vytvářením vztahu k folklornímu dědictví ve všech jeho aspektech (normy, hodnoty, formy atd.). Zde nastupuje úloha školy - rámcové vzdělávací programy s poznáním vlastní kultury, kam se folklor vřazuje, počítají, dá se tedy předpokládat, že se všechny děti ve školách seznámí alespoň se základními tradicemi a získají povědomí o folkloru jako takovém. Do Školních vzdělávacích programů je možné zařadit časově ohraničené tematické projekty, nebo metodiky, ve kterých se konkretizují a pojmenují záměry, cíle i plánované výstupy, viz praktická část této práce. Nejsou-li k realizování projektů vhodné podmínky, je dalším způsobem např. návštěva regionálních muzeí²⁷, případně účast na akcích souvisejících s tradicemi pořádných právě v muzeích nebo v obcích.²⁸

V rámci mimoškolních aktivit představují nejjednodušší cestu, jak dítě dostat do kontaktu s folklorem dětské soubory, v nichž je „folklor nejenom prostředkem, ale i cílem výchovy.“²⁹ Při práci v dětských souborech se děti setkávají se všemi složkami folkloru, různými metodami si jej postupně osvojují a prakticky se tak postupně naplňují všechny již uvedené funkce dětského folkloru při působení na vývoj dětské osobnosti. Příležitostí, kde mohou děti prezentovat nabitě dovednosti, je mnoho: výroční pietní akce, patrocinia, spolupodílení na oživování tradic v obcích, pódiová vystoupení na slavnostech, výročních akcích a přehlídkách atd.

²⁶ SCHAUEROVÁ, Alena. *Utváření vztahu k folklornímu dědictví*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 9.

²⁷ Na Litovelsku Muzeum Litovel, Hanácké muzeum Cholina, či skanzen v Příkazech.

²⁸ Např. Chození s litečkem v Nákle, viz web Národopisného souboru Pantla, Náklo: www.pantla.cz.

²⁹ SCHAUEROVÁ, Alena. *Utváření vztahu k folklornímu dědictví*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 10.

Konkrétně v oblasti Hané existuje celá řada dětských souborů s dlouhou historií, viz např. seznam na webu Folklorního sdružení České republiky.³⁰ Na Litovelsku je v současnosti nejaktivnější Hanačka z Litovle, z blízkého okolí pak Cholinka z Choliny, Pantla z Nákla, či ze vzdálenějších např. Malý Kosíř z Kostelce na Hané. Ačkoliv se dnešní soubory nejen na Hané potýkají s řadou problémů a někteří badatelé se k situaci tzv. „hopsakroužků“ vyjadřují velmi skepticky, co se týče počtu členů, zájmu rodičů, finanční situace aj.³¹, mají v místech svého působení zpravidla velmi dlouhou historii a ve své činnosti i přes různé nepřízně vytrvale pokračují.

Probudit v dítěti zájem o folklor tak, aby získalo skutečně pozitivní vztah k tradicím vlastního kraje, je v zásadě velmi nelehký úkol, ovšem podaří-li se jej splnit, lze uvažovat o možnosti, že některé konkrétní folklorní formy opět mezi dětmi ožijí – z pódii se dostanou zase ven, mezi všechny děti. Konečně velmi zajímavá je úvaha o folkloru jako životní filosofii – pokud živý zájem u dětí, které prošly souborem, přetrvá do dospělosti a stane se trvalou součástí jejich života.³²

1.4 Místo folkloru v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) představuje kurikulární dokument, na jehož základě si mateřské školy sestavují svůj vlastní originální školní vzdělávací program. Tento obsáhlý dokument prostřednictvím provázaného systému rámcových cílů – klíčových kompetencí a dílčích cílů – dílčích výstupů „vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku.“³³

Vzdělávací obsah je rozdělen do pěti vzdělávacích oblastí, v nichž se formulují dílčí vzdělávací cíle, vzdělávací nabídka a očekávané výstupy v podobě prakticky využitelných kompetencí pro období, kdy dítě z mateřské školy odchází.³⁴ Dětský folklor uchopený jako komplex činností a dovedností je možné ukotvit do všech těchto oblastí.

Vzdělávací oblast Dítě a jeho tělo si klade za cíl mimo jiné podporovat rozvoj pohybových dovedností a zdokonalování dovedností v oblasti jemné i hrubé motoriky.

³⁰ Folklorní sdružení České republiky [online]. Folklorní sdružení České republiky, 1998 – 2019. [cit. 3. 1. 2019]. Dostupné na: <http://archiv.fos.cz/_fos/menu.phtml cit. 3. 1. 2019>.

³¹ HAVLÍK, Miroslav. Dětský folklor a jeho význam pro dnešní mladou generaci (Poznámky k práci v dětských folklorních souborech). In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 30.

³² Tamtéž, s. 33.

³³ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání [online]. Praha 2018. [cit. 15. 3. 2019]. Dostupné na: <<file:///C:/Users/acer/Downloads/RVP%20PV%20leden%202018.pdf>>. s. 5.

³⁴ Tamtéž, s. 14.

Jako jeden s očekávaných výstupů se uvádí např. „sladit pohyb s rytmem a hudbou.“³⁵ Tomu odpovídá jako nabídka činnosti vycházející z folkloru jednoduchý skupinový tanec spojený s písní, pohybová hry vycházející z tradičních dětských zábav či pohybové (ukazovací) říkanky s částmi vlastního těla.

V další vzdělávací oblasti Dítě a jeho psychika se v podoblasti Jazyk a řeč uvádí jako první z dílčích vzdělávacích cílů „rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních (vnímání, naslouchání a porozumění) i produktivních (vyslovnosti, vytváření pojmů, mluvního projevu, vyjadřování).“³⁶ Nabízí se využití říkanek, hádanek, rozpočítáadel, přednes i zpěv písní, nejlépe v dialektu daného regionu.

Vzdělávací oblast Dítě a ten druhý zaměřené na budování vztahů, komunikaci a osvojení si prosociálního chování a postojů³⁷ se uplatní dětský folklor právě ve společných činnostech, do kterých se dítě podaří vtáhnout, jako jsou hry, dramatizace, nácvik pásma na dané téma apod.

Konečně v oblasti Dítě a společnost je příležitost k naplnění výše formulovaného významu folkloru pro dítě, zde formulovaného jako dílčí vzdělávací cíl: „poznávání pravidel společenského soužití a jejich spoluvytváření v rámci přirozeného sociokulturního prostředí,“ dále „rozvoj základních kulturně společenských postojů“, „aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí“ a konečně „seznamování se světem lidí, kultury a umění, osvojení si základních poznatků o prostředí, v němž dítě žije“ a „vytvoření pozitivních vztahů ke kultuře a umění“ včetně „rozvoje společenského a estetického vkusu.“³⁸ Sem lze vřadit širokou škálu aktivit využitelných i v jiných oblastech od námětových her, dramatizací, různých tvůrčích činností, přes realizace např. konkrétních tradic, až po účast na kulturních akcích, návštěvy výstav, představení aj.

Podobně jsou pak formulovány dílčí cíle ve vzdělávací oblasti Dítě a jeho svět. „Seznamování s místem a prostředím, ve kterém dítě žije a vytváření pozitivního vztahu k němu“ a „vytváření elementárního povědomí o širším přírodním, kulturním i technickém prostředí, o jejich rozmanitosti, vývoji a neustálých proměnách.“ I vzdělávací nabídka je v podstatě stejná jako u přechozího.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že aktivity z dětského folkloru mají potenciál naplnit celou řadu cílů ze všech oblastí vzdělávání a mohou tedy představovat další možnost programu předškolního vzdělávání. Ačkoliv jsou vzdělávací oblasti popsány

³⁵ Tamtéž, s. 16.

³⁶ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání [online]. Praha 2018. [cit. 15. 3. 2019]. Dostupné na: <file:///C:/Users/acer/Downloads/RVP%20PV%20leden%202018.pdf>. s. 17.

³⁷ Tamtéž, s. 23.

³⁸ Tamtéž, s. 25.

odděleně, ve skutečnosti spolu úzce souvisí, překrývají se a doplňují; v jedné konkrétní činnosti je možné sledovat cíle ze všech oblastí vzdělávání.

1.5 Využití folkloru v mateřské škole

RVP PV je formulován tak, aby mimo jiné v principu „umožňoval mateřským školám využívat různé formy i metody vzdělávání a přizpůsobovat vzdělávání konkrétním regionálním i místním podmínkám, možnostem a potřebám.“³⁹ Ve folkloru se ideálně spojují činnosti slovesné a výtvarné, hudební i pohybové, je možné pracovat s jednotlivci, ve dvojici i ve skupině – variabilně, dle konkrétní místní situace a na míru konkrétní skupině dětí.

Osnovu nebo opěrné body školních vzdělávacích programů tvoří obvykle měsíce v roce, které nesou dané stěžejní téma. Toto téma je pak dále rozpracováno v týdenních podtématech, ve kterých se dále konkretizují aktivity, vymezují cíle apod. V rámci školních vzdělávacích programů jsou obvykle formulována měsíční témata a pro každý týden podtémata. Všeobecně známé lidové tradice a zvyky se logicky objevují nejčastěji v měsících, kdy se slaví největší křesťanské svátky – Velikonoce a Vánoce.⁴⁰ V ostatních měsících jakoby se na staré zvyky zapomnělo; přitom je z čeho vybírat, zvláště v regionech s nepřerušenou kulturní tradicí.

Kromě zmíněných velkých svátků je možné různé formy dětského folkloru využít v mateřské škole v rámci připomenutí méně známých tradic, nebo úplně samostatně, zařadí-li se do programu konkrétní říkanka, hra, píseň aj. související nějakým způsobem s měsíčním/týdenním tématem/podtématem. Jako první zdroj, kde hledat inspiraci, zřejmě poslouží dostupné publikace zabývající se dětským folklorem, jako je např. sbírka Lidové tradice Dagmar Šottnerové⁴¹, Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce Martina Bestajovského⁴² nebo Svátky a významné dny v programu MŠ⁴³ či různé zpěvníky lidových písní, od tradičního Špalíčku národních písní a říkadel⁴⁴ po lehce dostupné a tematicky řazené zpěvníky dostupné na internetu.⁴⁵ Nelze také opomenout

³⁹ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání [online]. Praha 2018. [cit. 15. 3. 2019]. Dostupné na: <file:///C:/Users/acer/Downloads/RVP%20PV%20leden%202018.pdf>. s. 5.

⁴⁰ ŠVP MŠ Cholina [online]. [cit. 10. 1. 2019]. Dostupné na:

<<http://www.zsamscholina.estranky.cz/clanky/vzdelavaci-program-ms/brezen.html>>.

⁴¹ ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Lidové tradice: původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla a hry*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2009. 253 s. ISBN 978-80-7346-096-9.

⁴² BESTAJOVSKÝ, Martin. *Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce*. 2. souborné vyd. Brno: Computer Press, 2008. 256 s. ISBN 978-80-251-1974-7.

⁴³ NÁDVORNÍKOVÁ, Hana a kol. *Svátky a významné dny v programu MŠ*. Praha: Josef Raabe, 2007. 126 s. ISBN 978-80-86307-32-9.

⁴⁴ ALEŠ, Mikoláš. *Špalíček národních písní a říkadel*. Praha: Corona, 1999. 263 s. ISBN 80-86116-15-8.

⁴⁵ Lidové písničky [online]. Lidove-pisnicky.cz, 2011. [cit. 10. 1. 2019]. Dostupné na: <<https://www.lidove-pisnicky.cz/>>.

jmenovat stále dostupnou publikaci Františka Bartoše *Naše děti*, z níž lze čerpat i v dnešní praxi.⁴⁶

Ve druhé řadě spíše pro zajímavost, nebo pro podrobnější studium, stojí jako inspirační zdroj publikace, které vydává Etnologický ústav Akademie věd ČR, např. *Nápěvy lidových písní z Moravy a Slezska a jejich základní melodické rysy* Olgy Hrabalové a Karla Vetterla⁴⁷, a také různé diplomové práce, které se zabývají dětským folklorem a povětšinou obsahují originální propracované nápady či projekty, jakým způsobem, s jakými cíli a výstupy využít dětský folklor v mateřské škole.⁴⁸

Dalším velkým zdrojem je konkrétní regionální literatura. Dětský folklor na Hané zastupuje již jmenované dílo Marie Pachtové či Věra Thořová a její kniha *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku* a např. písně lze načerpat i z nově vydaných sbírek Jana Poláčka: *Lidové písně z Hané I. – III.*⁴⁹ Šikovným inspiračním audiovizuálním zdrojem mohou být i pásma dětských folklorních souborů, viz níže. Konečně jako zdroj může posloužit i pořad Českého rozhlasu Olomouc – *Cimbál a housle*, ve kterém se také pravidelně objevují ukázky dětského folkloru a který je dostupný v internetovém archivu.⁵⁰

⁴⁶ BARTOŠ, František. *Naše děti: jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesii, zábavy, hry i práce společné: 2., rozmnožené vydání*. 5. vyd. Ve Zlíně: Krajská knihovna Františka Bartoše ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2005. 281 s. Zlínský kraj; sv. 10. ISBN 80-86886-06-9.

⁴⁷ VETTERL, Karel a Olga HRABALOVÁ. *Nápěvy lidových písní z Moravy a Slezska a jejich základní melodické typy*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2003. 93 s. ISBN 8085010526.

⁴⁸ Viz např. HRABALOVÁ, Hana. *Využití lidových tradic a řemesel v praktických činnostech mateřské školy* [online]. Olomouc, 2010. Dostupné z: <https://theses.cz/id/t7p1hp/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta.

⁴⁹ Např. díl 1.: POLÁČEK, Jan, ed. a POLÁČEK, Jan, ed. *Lidové písně z Hané. I, Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2011. 552 s. ISBN 978-80-7326-200-6.

⁵⁰ Viz Audioarchiv Českého rozhlasu [online]. Český rozhlas, 1997 – 2018. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné na: <https://hledani.rozhlas.cz/iRadio/?stanice%5B%5D=Olomouc&porad%5B%5D=Cimb%C3%A1l+a+housle&zobrazNevysilane=1>.

2 Dětský folklor na jaře

Z pohledu tradic a zvyků je jaro dlouhým a velmi bohatým obdobím se svým vrcholem - Velikonocemi. Dlouhým, protože jej nelze vymezit pouhými třemi měsíci v kalendáři, jak již bylo zmíněno v úvodu. A bohatým, protože právě na jaře se liturgický rok silně prolíná s rokem lidovým, který přirozeně vychází z přírodního cyklu. Vedle sebe či dokonce proti sobě tak na jedné straně stojí nádherné velikonoční obřady a na straně druhé starobylé zvyky související s probouzející se přírodou.⁵¹

Liturgický rok má svou přesně danou složitou strukturu pevných i pohyblivých svátků, mezi kterými bývají tzv. mezidobí - mezi Vánocemi a dobou postní a po osmi velikonočních týdnech až po počátek adventu. Významnost, hierarchie i posloupnost různých svátků je pevně dána v tzv. liturgickém kalendáři.⁵² Obecně lze však říci, že slavení neděle, jakožto církevně závazného svátku, je nadřazeno nad svátky svatých. Výjimku pak tvoří svátky svatých, kterým jsou konkrétní kostely zasvěceny, tzv. patrocinium. Slavení patrocinia je dodnes spojeno s tradicí lidových poutí, jinak řečeno se slaví tzv. hody. I rok lidový má svou jistou strukturu, ovšem tu je možné popsat pouze rámcově, v obecné rovině, neboť co do obsahu a formy vykazují různé zvyklosti značné rozdíly – místní, krajové, proměnlivé v čase i v různých sociálních skupinách. Rozhodně se nedá hovořit o pevně daném řádu či o hierarchii. Mezi všední dny tak různě vstupují „dny zbožné“ (na jaře jsou to např. různé svátky světců a Velikonoce, viz dále), „dny hospodářských svátků“ (krojení dobytka, žehnání polí a setby), „dny obchůzek a koledování“ (např. vynášení smrti, obchůzky s májíčkem), „Dny hodování a zábavy“ (masopust), „dny soutěžní (velikonoční hry dětí s vařenými vejci), „dny magické“ (vynášení smrti, Filipojakubská noc) a „dny strachu“ spojené s dodnes přetrvávajícími pověrami (např. Škaredá středa).⁵³

Stejně jako svátky liturgického roku mají svůj jistý původ a historii, tak i lidové zvyky a obyčeje v podobě, ve které je známe, jsou výsledkem dlouhodobého vývoje. V tomto smyslu se hovoří o jejich „synkretické povaze“⁵⁴, což znamená, že se v nich „překrývají prvky vzniklé v různých historických obdobích, často nám velmi vzdálených a stejně tak i prvky různého obsahu, religiózního, magického, právního i prosté zábavy.“ To se pak odráží i ve výrazových prostředcích daného zvyku: ve výtvarném projevu,

⁵¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 45-46.

⁵² Viz např. Liturgický kalendář na rok 2019. Praha: Paulínky, 2018. 1. vyd.

⁵³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2015. s. 10-16.

⁵⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 12.

slovesnosti, pohybu, dramatické formě apod.⁵⁵ Výsledným efektem je pestrost a bohatost, jež je i pro dnešního člověka zajímavá a přitažlivá.

Participace dětí na tradicích a zvycích, na dění ve jmenovaných svátečních dnech bývala a také dodnes je různá. Děti se přirozeně v rámci rodiny i širšího společenství zahrnujícího příbuzenstvo a přátele účastnily veškerého dění v obci; sváteční dny protínaly v pravidelných časech dětský svět, do kterého vedle her patřila také pomoc v domácnosti a v hospodářství. Některé zvyklosti se přitom týkaly pouze dětí, zvláště různé příležitostné koledování či obchůzky (viz dále) a některých událostí se děti pouze účastnily, aniž by se na nich aktivně podílely, např. při církevních svátcích. K tomu je nutné také poznamenat, že jinak vypadal rok dítěte vyrůstajícího ve městě a jinak ve vesnici, což do jisté míry platí dodnes, byť jsou rozdíly většinou již jen minimální. A rozdílné vnímání světa kolem sebe určovala také sociální situace – postavení rodiny, majetnost i počet dětí. Dnes již tyto rozdíly nehrají téměř žádnou roli; rozhoduje pouze zájem a ochota se zapojit.

Jaký tedy byl svět dětí na jaře? A jaký je dnes? Co zbylo, co se zachovalo a co je zřejmě nenávratně pryč?

Jistý vhled do tohoto světa, takového jaký byl (tedy toho, který nazýváme jako tradiční se všemi historickými, hospodářskými, sociálními a jinými konotacemi), kromě písemností vzpomínkové povahy ukazují ve svých vystoupeních regionální dětské folklorní soubory. Ty přitom mají, co se týče mapování, uchovávání a znovuožívání tradic nezastupitelnou roli, a to především v regionech, kde již tradice téměř vymizely a živé se objevují pouze lokálně. Ve svých tematicky komponovaných pásmech se vždy snaží prezentovat na malém prostoru pokud možno co nejvíce; kombinuje se zpěv s tancem, hry s říkadly a rozpočítávadly, někdy se vyrábí, jindy se „jako“ peče atd.

Na Litovelsku svá jarní pásma realizovaly všechny již zmíněné dětské soubory. Jako příklad uvádím jarní pásmo dětského souboru Malá Cholinka, jež nesouvisí s žádným církevním ani lidovým svátkem a ani se netýká žádné známé tradice a jehož námětem je vrba, nebo také „hanácká palma“.⁵⁶ Pásmo je plné písní s jednoduchými tanečními kroky, např. „Vrbě se nám zelenajó“, kdy děti tanečním krokem přichází a postupně se staví do kruhu, „Pletla kytku v rozmarynku“, při které se děti ve dvou protisměrných kruzích proplétají, „Vrba, vrbička“⁵⁷ aj. a her s proutím – „Prótek na Františka“, kdy děti skládají

⁵⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 12.

⁵⁶ Příklady z tohoto pásma uvádím s laskavým svolením vedoucí souboru Cholinka paní Mgr. Hany Blažkové a někdejší choreografky souboru paní Mgr. Kateřiny Vaňkové.

⁵⁷ Seznam pramenů lidových písní z Hané dostupný např. zde: Žůrek, Jan. *Prameny lidových písní z Hané* [online]. Hanácký folklorní spolek, 6. 11. 2018. [cit. 22. 1. 2019]. Dostupné na: <<https://hanfos.cz/prameny-lidovych-pisni-z-hane-2/>>.

ze dvou proutků kříž a poté v kříži přeskakují, „Prótek na kohoutka“, kdy je z proutku švihadlo a „Prótek na šibeničkô“, kdy dva chlapci proutek drží mezi sebou a dívka jej přeskakuje, přičemž děti sborově recitují říkanku. Pásmo je ve své koncepci velmi dynamické, za doprovodu hudby a zpěvu se střídají pohybové aktivity s tancem a hrou. Vrba zde funguje jako dobře pochopitelný symbol jara; vrbové proutí se výborně hodí k dětské hře.

Jiným příkladem činnosti folklorního souboru na jaře může být konkrétní snaha o znovuoživení dávného zvyku. Např. národopisný soubor Pantla z Nákla, se od roku 2014 snaží vzkřísit starobylost a spíše neznámou tradici vítání jara tzv. „Chození s lítečkem“.⁵⁸ Tato ryze dívčí obchůzková tradice se prolíná se starším a známějším zvykem „vynášení smrti“ a patří k předvelikonoční smrtné či květné neděli, podrobněji dále. Na Hané je tento zvyk dodnes lokálně zachován a poměrně nedávno také dokumentován⁵⁹, a zdá se, že i v Nákle se snad podaří i přes poměrně malý zájem obyvatel zvyk zachovat.⁶⁰

2.1 Hry

Hry uvedené v jarním pásmu Malé Cholinky jsem jen skutečně malým příkladem her, kterým se děti na jaře věnovaly. Paní Květoslava Kvapilová z Bílska (nar. 1932) vzpomíná, že na jaře, sotva se jen trochu oteplilo, zem vyschla a dalo se být delší dobu venku, se jako první hrály i dnes známé a hrané „kuličky“.⁶¹ Hru s kuličkami zmiňují i jiní pamětníci, např. z Loučan paní Libuše Seidlová: „*Nejkrásnější hanácká náves mého mládí: před každým domem kousek svěže zelného trávníku, na něm bílá husa se stádem žlutých housátek. (...) Na vysychajícím plácku největší kluk hloubí „kramflikem“ důlek, ostatní nedočkavě přihlížejí, vybaveni pytlíky kuliček.*“⁶²

Paní Kvapilová hned na druhém místě k jarním hrám zmínila hru „drbkô“, o které píše i Seidlová. Zatímco kuličky byly spíše záležitostí kluků, tuto hru hrála pouze děvčata

⁵⁸ Národopisný soubor Pantla, z. s., Historie [online]. [cit. 23. 2. 2019] Dostupné na: <<http://www.pantla.cz/historie.htm>>

⁵⁹ Viz např. THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. 146 s. ISBN 978-80-87112-04-5.

⁶⁰ Podobně se podařilo iniciativou folklorního souboru oživit v Cholině známou tradici masopustního průvodu, který se koná před popeleční středou a je vrcholem celého masopustního období trvajícího od 7. ledna. Více v příspěvku Mgr. Kateřiny Vaňkové *Masopustní tradice na Hané a její obnovení v Cholině*. In: Zajímavosti Litovelska, Ročenka Muzejní společnosti Litovelska, 2011. Olomouc 2012. Tato starobylá tradice spadající do období předjaří je bohatě dokumentována a ve více variacích dosud na mnoha místech republiky zachována.

⁶¹ Rozhovor veden dne 3. 2. 2019 v Bílsku u Litovle.

⁶² SEIDLOVÁ, Libuše. *Rok na Hané - Loučany*. Loučany: Obec Loučany ve spolupráci se Společností přátel vesnice a malého města, 2009. s. 54. Podobně také vzpomíná např. ŽENOŽIČKA, Jiří. *Bouzovsko v dávných dobách*. In: Zajímavosti z Litovelska, Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011. Olomouc 2012. s. 143.

a jednalo se o hru s kamínky – drbky. „*Drbky se rozhodily; jedna, ta co byla nejdál od ostatních, se sebrala, vyhodila nahoru a než spadla, musely být jedním hmatem sebrány ty ostatní a zachycena ta padající. Podle dohodnutých pravidel se sbíraly postupně po jedné, dvou, třech... a vrcholem bylo sebrat všechny naráz.*“⁶³ S velkým úspěchem jsem hru vyzkoušela se svou dcerou (nar. 2010), i když se nám ani jednou nepodařilo sebrat všechny kameny.

Jinou oblíbenou (nejen) jarní zábavou děvčat byly hry s „pôčkama“ – tedy s míči nebo starými tenisáky, se kterými se hrála tzv. školka. „*Míč se házel na nízkou střechu kurníku, krytou térovým papírem a než se vrátil, musela hráčka tlesknout rukama jednou, dvakrát, třikrát a míč chytit. Když spadl na zem, odpadla ze hry. Školka obsahovala asi deset úkonů, jako otočit se dokola, pokleknout, udělat rukama mlýnek apod.*“⁶⁴ Kluci se zase zabavili jinak – při dnes už neznámé hře „gêzgel“, jinak „tlouct špačka“, kdy se důlek původně vyhloubený na kuličky prodloužil, přes něj se položil kratší kolík se zašpičatělým koncem a pomocí druhého kolíku se špičatým koncem se podebral a vyhodil. Protihráč musel vyhozený kolík zachytit; když se mu to nepodařilo, odměřila se dosažená vzdálenost. Takto se soutěžilo, kdo kolík vymrští nejdál.⁶⁵ Nebo si kluci stavěli bunkr, stříleli z praku, lezli na stromy, hráli kopanou a vybíjenou, skákal se panák⁶⁶ – hry, na které nezapomněly ani dnešní děti.

Zmíněné jarní pásmo Malé Cholinky se točí celé kolem vrby. V pásmu jsou uváděny písně a hry, ale vrba jako určitý symbol jara sloužila dětem spolu s dalšími přírodninami také jako materiál k nejrůznějšímu vyrábění. I to patřilo a také opět částečně ještě patří k dětským herním aktivitám – vyrobené předměty posloužily dále právě buď ke hře, nebo k jiným, „svátečním“ účelům (pomlázka). Kromě vrby sloužily na jaře k výrobě hraček, věnečků, různých ozdob také černý bez, pampelišky, šefík, čilimník a akát či různé další byliny a trávy.⁶⁷ Z vrbového proutí se vyráběly násadky na biče, kterými pak kluci honili káču, špačky na otloukání, mlýnky do vody, ozdobné hůlky a píšťalky. Píšťalky se vyráběly i z černého bezu a k tomu navíc i stříkačky, když se do proutku místo dužniny použila jako píst líska obalená na konci koudelí.⁶⁸ K vrbovým

⁶³ SEIDLOVÁ, Libuše. *Rok na Hané - Loučany*. Loučany: Obec Loučany ve spolupráci se Společností přátel vesnice a malého města, 2009. s. 64.

⁶⁴ Tamtéž, s. 55.

⁶⁵ Tamtéž, s. 64.

⁶⁶ ŽENOŽIČKA, Jiří. *Bouzovsko v dávných dobách*. In *Zajímavosti z Litovelska*, Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011. Olomouc 2012. s. 143-147.

⁶⁷ MÁTLOVÁ – UHROVÁ, Ludmila. *Děti na Hané. Jejich výtvarně tvořivé hry a zábavy v přírodě*. Prostějov: Okresní kulturní středisko v Prostějově, 1978. s. 5.

⁶⁸ Tamtéž, s. 21.

pišťalkám se váže velké množství říkanek, případně různých variant říkanek, např. z Příkaz: „*Oklóké se pišťalečko vrbová, vrbová, nebodeš-le se oklókati, bodem na tě žalovati, císaři pánu, on ti dá ránu, až odletíš ke svatému Jánku.*“⁶⁹ Z oloupané vrbové kůry se splétáním vyráběly dlouhé opratě, které se využily při hře na koně. Dodnes se předává umění plést z vrbového proutí pomlázky - tatary. Ty se splétají ze čtyř, osmi i dvanácti prutů a k tomu lze ozdobně oplést i rukojeť.⁷⁰

Výhradně dívčí záležitostí bylo a také dodnes je splétání věnečků, náhrdelníků, prstýnků a ozdobiček z květů. Dnes už je děvčata pletou jen za účelem ozdobit se, ale dříve jim bývala připisována i jistá symbolika, například věnečky ze stále zeleného rozmarýnu symbolizovaly věrnou lásku. Zvláštní moc měly věnečky pletené z devatera květů; vplétané květiny měly léčivou nebo magickou moc. V předvečer svátku sv. Jana se vyhazovaly na kvetoucí jabloně a v den letního slunovratu je dívky pouštěly po vodě.⁷¹

Základní sbírku dětských her z Hané sestavila Marie Pachtová.⁷² První část sbírky tvoří tzv. pohybové hříčky zaměřené na obratnost, postřeh, rychlost apod., kdy konkrétní pohyby často doprovází říkanka, např. „Lámání krup“ – dvojice se otočí zády a zavěsí se lokty. Jeden zvedá druhého předklonem. Říkanka zní: „*Lámem, lámem krópe, pěkně nám to křópe*“.⁷³ Druhá část patří hrám, které vždy obsahují nějaký děj a dialog. Pohyb je v těchto hrách doprovázen výrazovými prostředky, gesty a mimikou.⁷⁴ Hned na prvním místě je uvedena již zmíněná varianta hry na honěnou – hra „Na slepou bábu“, zde ve variantě s pomocníkem, kdy bába se zavázanýma očima chodí v kruhu dětí a rozmlouvá s pomocníkem, který ji posléze roztočí, utíká a bába jej musí chytit. Vše se přitom odehrává v uzavřeném kruhu a dvojice se postupně obměňují. Říkanka zní: „*Kam jdeš, bábo? Do kouta. Co tam vidíš? Kohouta. Co ještě víc? Zlatý střevíc. Co v tom střevíci? Zlaté jablko. Tady ho máš, babko!*“⁷⁵ Další varianty hry se jmenují: Slepá bábo, kde je, Slepá bába s Jakubem (Adamem), Cinkavá slepá bába – ta je také s pomocníkem, který chrastí nebo zvoní a bába se pak orientuje podle zvuku – nebo Slepá bába podmáslová.⁷⁶ Jiným pěkným příkladem hry na honěnou je „Hra na mrtvého“. Uprostřed kruhu dětí leží mrtvý, který podle pokynů v říkance sedá, kleká, vstává a chytá. Kdo je chycen, ten je na

⁶⁹ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 43.

⁷⁰ Tamtéž, s. 11 – 14.

⁷¹ MÁTLOVÁ – UHROVÁ, Ludmila. Děti na Hané. Jejich výtvarně tvořivé hry a zábavy v přírodě. Prostějov: Okresní kulturní středisko v Prostějově, 1978. s. 5.

⁷² PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 3, Hry*. Prostějov: Duha, 1995. 49 s.

⁷³ Tamtéž, s. 12.

⁷⁴ Tamtéž, s. 24.

⁷⁵ Tamtéž, s. 25.

⁷⁶ Tamtéž, s. 26-27.

řadě dělat „mrtvyho“. Říkanka zní: „*Mrtvé leží o černých dveři, spadla na ně deska celého rozpleskla. Jak mo začli zvoniti, tož on počal sedati (klekati, vstávati, tleskati atd.). Až nás začne honiti.*“⁷⁷

Kapitolu o hrách uzavírám drobnou půvabnou vzpomínkou na dětský jarní svět, kterou zanechal ve svém díle (viz poznámka) Jakub Lolek (nar. 1845), rodák z Lipinky na Uničovsku, pedagog, spisovatel a národopisec. „*Zato návsí hemží se mraveništěm dětské drobotiny; vylákal ji slunný, teplý den. Na potoce náhon za náhonem, splav za splavem. Pod každým mlýnským kolem lopatkovým proud vodní točí a čepy kladivkama melou, všechny vesele melou. Na trávníku ještě šedém jiná skupina hraje „tyčkrle“, kousek dál hlouček s rámusem opět a opět „sviňku“ do důlka vpašovat se vynasnažuje; vedle jiní na prostranství hrají „laufmet“ (metu), tamo „céjl“. Na hromadě kládí jako much rozsazeno dívčí peleše. Hraji na prstýnek, na anděla, na čerta, na schovávačku, na slepou babu, na kupce aj. Po celý den trvá na návsí rámus, váda, křik, pláč. Teprva k večeru se zkrhlými údy opouští se návsí a stěhují se do jizeb za komandem maminky na kůtě.*“⁷⁸

2.2 Od masopustu k popelci – předjaří

Masopust, v liturgickém kalendáři období „mezidobí“, nelze přesně časově ohraničit. Začíná sice 7. ledna, ale končí různě, podle toho, na kdy zrovna ten který rok připadne Velikonoce, kterým předchází čtyřicetidenní půst. Ten začíná Popeleční středou, kdy kněz uděluje věřícím tzv. „popelec“ – znamená kříže z popele ratolestí svěcených předešlý rok na květnou neděli – přičemž pronáší formuli: „Pamatuj, že prach jsi a v prach se obrátíš“. Popeleční středa je dnem přísného postu. „*Pantátové postaví své fajky do kouta a ten den si ani „nenacpou“.*“⁷⁹ Dnes již masopustní období vlastně nijak zvlášť nevnímáme; výrazný je pouze závěr s různými tradicemi: konají se zvláštní obřady, obchůzky masek, průvody, scénky, tance a masopustní zábavy; na Hané je závěr masopustu nazýván „ostatky“, se kterými je spojeno tzv. „ostatkové právo“, někdy také „hanácké“.⁸⁰ Dříve však šlo skutečně o veselé období ohraničené dvěma posty, ve kterém

⁷⁷ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 3, Hry*. Prostějov: Duha, 1995. s. 38.

⁷⁸ LOLEK, Jakub. *Rok v naší chalupě: život, zvyky a obyčje na severní Moravě v 1. polovině 19. století*. 2. vyd. Praha: JANUA, 2010. s. 8.

⁷⁹ SEIDLOVÁ, Libuše. *Rok na Hané - Loučany*. Loučany: Obec Loučany ve spolupráci se Společností přátel vesnice a malého města, 2009. s. 53.

⁸⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 57-62.

se konaly zábavy, bály, zabíjačky, svatby a samotný několikadenní závěr byl jeho velkým vyvrcholením a zároveň rozloučením.⁸¹

„Proč toto období nazval církevní kalendář „masopustem“, to jsem nikdy nepochopil a nechápu to ani dodnes. Vždyť v masopustu, kromě pátků, žádný půst nebyl a je to vlastně nejrozpustilejší období celého roku. V ten čas se pořádaly v městech a na nejzapadlejších venkově taneční zábavy, plesy, karnevaly a všelijaké mumraje.“⁸²

Kromě masopustního veselí je pozvolný nástup jara spojený s přípravami na polích i v hospodářství, jak naznačuje známá stará lidová pranostika: *„Na sv. Řehoře každý sedlák – lenoch, který neoře.“⁸³* Pranostiky často předpovídaly v souvislosti s počasím, jak dopadne úroda. Už na Hromnice se říkalo: *„Jsou-li kolem Hromnic na střeších dlouhý střehele, bude ten rok dlouhý len.“⁸⁴* Podle Matěje se zase odhadovalo, jak dopadne úroda ovoce: *„Na Matěja kalužke, bodó jabka e hroške.“⁸⁵* Sv. Josef zase věštil dobrou úrodu, jen pokud bylo na jeho svátek (19. 3.) hezky.⁸⁶ Práce v hospodářství se přirozeně týkala dětí. *„Přibyl-li do rodiny maličký host, hleděli naň celý dům jako na užitečný přírůstek. Až povyroste, bude o dvě dělné ruce více.“⁸⁷* Dětská práce obecně v minulosti nesla mnoho podob a je samostatným fenoménem, jež lze zkoumat z hlediska historického, hospodářského, sociálního i kulturního. Kromě odborných prací se o dětských pracovních povinnostech zmiňují i pamětníci, nicméně povětšinou spíše jen okrajově a jako o jedné z mnoha součástí života, přestože zvláště starším dětem zabíraly pracovní povinnosti většinu času, především sezóně, i na úkor školní docházky. Děti tedy vypomáhaly v domácnosti i v zahradě, na poli, případně v řemesle, kterým se rodina zabývala, a to nejen děti z chudších poměrů, ale i děti z „gruntu“. Automaticky také starší děti pečovaly o mladší sourozence, rodiny bývaly zpravidla velmi početné. Zvláštní součástí života dospívajících dětí byla čelední služba, kdy děti chodily pracovat na cizí usedlosti. Chlapci i dívky zde pracovali až do doby, než vstoupili do manželství a mnohdy i poté.⁸⁸

⁸¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 12 – 14.

⁸² NEDOMA, Tomáš. Bylo, není a nebude. Litovelské muzeum. Strojopis uložený v knihovně Muzea Litovel.

⁸³ *Náš lid, jak se jeví ve svých zvycích, obyčejích, písniích a t. d. z kraje litovelského a severní Moravy*. Péči národopisného odboru litovelského. Olomouc, 1893. s. 39.

⁸⁴ Tamtéž, s. 26.

⁸⁵ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 25.

⁸⁶ Tamtéž s. 39. „Je-li na Josefa pěkně, bude úroda.“

⁸⁷ LOLEK, Jakub. *Rok v naší chalupě: život, zvyky a obyčeje na severní Moravě v 1. polovině 19. století*. 2. vyd. Praha: JANUA, 2010. s. 32.

⁸⁸ POSPÍŠILOVÁ, Jana. *Kultura a folklor dětí. Kapitoly o dětských zábavách a současném (převážně) slovesném folkloru dětí na Moravě* [online]. Brno 2008. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Obor etnologie. 2008-04-09 [cit. 29. 1. 2019].

Mimo zvyky týkající se masopustu, které ovšem a priori nepatří dětem, spadají do období předjaří další tradice, které lze zařadit k dětskému folkloru. Váží se k svátkům konkrétních svatých, a ačkoliv dříve patřily k oblíbeným a rozšířeným, dnes jsou již v obecném povědomí téměř neznámé. Někdy se alespoň částečně objevují ve vystoupeních dětských folklorních souborů,⁸⁹ případně se výjimečně lokálně udržely dodnes, viz dále. Jde o obchůzkovou tradici v den sv. Blažeje (3. 2.), obchůzkové hry o sv. Dorotě (6. 2.), Volání na sv. Matěje (24. 2.) a žakovskou (školáckou) obchůzku na sv. Řehoře (12. 3.).

Svatý Blažej byl biskupem v Sebastě v Arménii a zemřel jako mučedník kolem roku 316. Podle jedné z mnoha legend zachránil Blažej modlitbou a požehnáním chlapce, kterému v krku uvízla rybí kost⁹⁰; odtud tzv. svatoblažejské požehnání, jež se dodnes uděluje v některých farnostech⁹¹, a má ochránit před nemocemi v krku. Ze středověkých obchůzek učitelů a žáků se později vyvinulo tzv. blažejské koledování, rozšířené po celém našem území a také na Slovensku. Koledníky byli chlapci, kteří spolu se svým učitelem obcházeli tento den celou vesnici a vybírali do košů různé naturálie, které byly původně určeny pro učitele. Oblíbená tradice přetrvala i poté, kdy říšský školský zákon v roce 1869 určil učitelům pevné platy.

Blažejská koleda měla svůj pevný řád; chlapci v převlecích sestávajících z bílých košil a vysokých papírových čepic měli přesně rozděleny své role.⁹² Z Pravčic je např. zapsána kompletní blažejská obchůzka, kde chlapci vystupovali v rolích pokladníka, řezníka a kuchaře.⁹³ Nezbytným vybavením koledníků byly různé koše, nádoby a také šavle nebo rožně na napichování masa, slaniny nebo klobás.⁹⁴ Ke koledě patřily jednoduché taneční kroky a texty, které byly zpívány nebo recitovány. Krátkým příkladem je tato píseň z Loučan: „*Dnes svatýho Blažeje deň, me žáci chodíme s rožněm, hledáme si*

Dostupné na: < https://is.muni.cz/th/rdcvc/Pgs_06_05_2008.pdf >. s. 40-44.

⁸⁹ Kroměřížský zpravodaj [online]. Město Kroměříž, 4/2009. [cit. 18. 2. 2019]. Dostupné na: <file:///C:/Users/acer/Downloads/KZ_04_09.pdf>.

⁹⁰ Blažej, biskup a mučedník [online]. Životopisy svätých, 2019. [cit. 15. 2. 2019]. Dostupné na: <<http://www.zivotopisysvatych.sk/blazej/>>.

⁹¹ Např. v Litovli, v roce 2019 3. února, viz Farní zpravodaj Římskokatolické farnosti Litovel [online]. Římskokatolická farnost

Litovel, 25. 1. 2019. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné na:

<<http://www.farnostlitovel.cz/static/zpravodaj/Leden%2019%2019>>.

⁹² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 19 – 20.

⁹³ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 15-17.

⁹⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 20-21.

ževnosti, podle staré betosti. / Hospodářo na své čest, dé nám slanin jako pěst, kapisárum, jelitárum, flori domine, ať nás nemine maso v komiňe.“⁹⁵

Jediným místem, kde se tato koleda dodnes udržela, byť ve velmi jednoduché formě, je obec Dluhonice u Přerovska. Dlouhá historie tradice je zapsána v obecní kronice a místní jsou podle novinových článků na tento ojediněle dochovaný zvyk hrdí.⁹⁶ Chlapci jsou na koledě vybaveni hrnci a ešusy, do kterých bouchají lžícemi a přitom hlasitě odříkávají blaženskou koledu, jejíž text se nezměnil od roku 1897, kdy jej do obecní kroniky zapsal učitel František Zikmund.⁹⁷

Nešťastná svatá Dorota byla pro svou křesťanskou víru popravena kolem roku 290, neboť podle legendy se odmítla provdat za pohanského úředníka. Košatá legenda vypravuje o Dorotě lásce ke Kristu, peripetiích kolem navrhovaného sňatku, Dorotě odmítnutí, mučení, smrti i obrácení na víru císařského úředníka a celou ji shrnuje např. tato dlouhá lidová píseň⁹⁸, která byla v různých variantách zpívána při občůzkových hrách o sv. Dorotě. Původ her je kladen do středověku a až do konce 19. století šlo o oblíbenou a všeobecně rozšířenou kolední tradici zanikající až v období kolem 2. světové války.⁹⁹

Hry měly různý rozsah – od pouhých popěveků či písni jen s málo postavami až po velká jevištní představení – a hráli je dospělí. Postupem času se se hry změnily na kolední občůzky, jichž se účastnili chlapci i děvčata dle varianty písně v různých rolích a při zpěvu zároveň předváděli i děj. Zaznamenány jsou nejenom dlouhé varianty písně, ale i krátké, v podobě pouhých popěveků nebo říkadel.¹⁰⁰ Jak je již uvedeno v poznámce č. 93, dnes se již dorotské hry nebo také „chození po Dorotě“ objevují pouze ve scénických vystoupeních folklorních souborů.

Příkladem z Hané, konkrétně z Tršic u Olomouce je tato kratší verze písně, kdy v závěru kat Dorotě srazil z hlavy korunku a tím ji „jako“ sřal: „1. Byla svatá Dorota nábožného života, nesměla se modlívati ani Bohu sloužívat. / 2. Šla ona před králův dvůr, volal na ni sám pan krul: chceš, Dorotko, chceš má být, má ti celý svět sloužit? / 3. Ach, já nechci žádného, jen Ježíše samého, já miluji Marii, chci nosit jméno její. / 4. Král se na ni

⁹⁵ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 7.

⁹⁶ Viz např. POLÁKOVÁ – UVÍROVÁ, Petra. *Chlapci vyrazí na blaženskou občůzku, s tyčí na klobásky* [online]. Vltava Labe Media a.s., 1. 2. 2019. [cit 22. 2. 2019]. Dostupné na: <https://prerovsky.denik.cz/zpravy_region/chlapci-vyrazi-na-blazejskou-obchuzku-s-tyci-na-klobasky-20190201.html>.

⁹⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 24.

⁹⁸ SEIDEL, Jan a kol. *Národ v písni*. Praha: Nakladatelství L. Mazáč, 1940. s. 377.

⁹⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 29.

¹⁰⁰ VÁLKA, Miroslav. *Dětské výroční zvyky a obyčeje jihovýchodní Hané*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1989. s. 11.

rozhněval, na oleji smažit dal, čím déle se smažila, tím jest krásnější byla. / 5. Čarovnice, čarovná, bezbožnice, bezbožná, nepomohou ti čáry ani žádné pověry. / 6. Pomůže ti ostrý meč, ten ti hlavu setne přeč.“¹⁰¹

Již ryze jarní, resp. předjarní, charakter patří k tradici „volání na stromy“ či „volání na sv. Matěje“, zaniklé zřejmě v 1. polovině 20. století. Zajímavé je, že legenda o sv. Matějovi se k jaru ani konkrétně k tomuto zvyku nijak neváže, nicméně lidová slovesnost Matěje vnímala v souvislosti s jarními přípravami a patří mu i pranostika: „*Na Matěje kalužke, bodó jabka i hruške.*“¹⁰² Volání na stromy mělo jistý magický charakter a jeho smyslem bylo stromy probudit a s pomocí svatého zajistit dobrou úrodu ovoce.¹⁰³

Tradice se odehrávala hned brzy ráno. Děti vyběhly do sadů někdy nahé, jindy jen málo oblečené, bosé a obcházely či oťukávaly stromy a přitom na ně hlasitě volaly různé varianty říkanek, podle konkrétní lokality. Stromy bylo třeba obejít všechny a volat se muselo opravdu silně, aby to všechny slyšely.¹⁰⁴ Tento příklad uvádí Pachtová jako vzpomínku, kterou vyprávěla její maminka: „*Volám, volám na sv. Matěje, kudy se můj hlas rozleje, všude hojně ovoce bude. Abyste měli co trhati, jabka, hrušky, ořechy, ať só jich plny měchy, střešně, dorancije, kadlátko, ať je toho plná zahrádka.*“¹⁰⁵

Obchůzkám na sv. Dorotu i na sv. Blažej se podobá žákovská koleda na svátek sv. Řehoře (12. 3.), jehož jméno je i dnes známé díky již zmiňované pranostice. Obchůzce se říkalo „chození s Řehořem“ nebo také „řehořští vojáci“, „řehořské vojsko“ a byla rozšířena hlavně v Čechách a lokálně i na Moravě, kde se však spíše prosadila koleda blažejská.¹⁰⁶

Svatý Řehoř byl římským papežem (Řehoř I. Veliký) a podle dochovaných zpráv ve své době zcela mimořádnou osobností se širokým záběrem působení.¹⁰⁷ Díky své charitativní činnosti se stal mimo jiné patronem žáků; odtud tedy žákovská koleda v den

¹⁰¹ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 8-9.

¹⁰² PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 25.

¹⁰³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 80.

¹⁰⁴ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 26.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 26.

¹⁰⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 85.

¹⁰⁷ CHLUMSKÝ, J. Sv. Řehoř Veliký I [online]. Životopisy. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné na: <<http://catholica.cz/?id=4324>>.

jeho svátku.¹⁰⁸ Ta má svůj původ již ve středověku, u nás je doložena první zprávou z roku 1557 a jejím původním smyslem bylo podpořit učitele a získat nové žáky. Stejně jako u dorotských her i řehořské občůzky bývaly jednoduché, kdy se zpívala pouze hlavní píseň, nebo složitější, kdy si děti mezi sebe rozdělily role a učitel jim připravil jednotlivé úlohy. Za řehořské vojáky, tj. generály, kaprály, desátníky, dragouny, felčary, bubeníky, Turky atd.¹⁰⁹, chodili chlapci oblečení v bílé přepásané košile a s papírovými helmami a čepicemi na hlavě, s klacky jako zbraněmi, případně s dalšími rekvizitami. Mezi vojáky stála také postava Řehoře s berlou a mitrou, který často vojáky vedl. Občůzky se účastnily i dívky, ale pouze jako nosičky darů.¹¹⁰

Dnes je možné řehořskou koledu vidět jen vzácně ve vystoupeních dětských souborů.¹¹¹ Z Luběnic, malé obce nedaleko Náměště na Hané, pochází tento příklad jednoduché písně, kterou chlapci při koledě zpívali: „*Řehoře svatýho, od Boha nám danyho, jeho svátek vedržojem, oslavojem jeho. Pole jož vás volá, zapřihujtě vola nebo párek koni, ať pacholek honi. Než šak toto vekonáte, v poleco se podíváte a nám dáte do koša véce, máslo, ať je to šak dobrota.*“¹¹²

¹⁰⁸ 12. 3. je den Řehořova úmrtí a právě v tento den se původně slavil jeho svátek. V církevním kalendáři se však sv. Řehoř přesunul až na 3. září, den jeho vysvěcení na biskupa římského. De facto tedy existují dva Řehořovy svátky – původní, který zůstal v civilním kalendáři a nový, který je v kalendáři církevním. Viz KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývávalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 18. A Liturgický kalendář, pozn. 52.

¹⁰⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 85.

¹¹⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015.

¹¹¹ Viz např. MAŠOVÁ, Lenka. *Děti si o Velikonocích připomněly horácké lidové zvyky* [online]. Vltava Labe Media a.s., 1 4. 2018. [cit 25. 3. 2019]. Dostupné na: <<https://havlickobrodsky.denik.cz/z-regionu/obrazem-v-edenu-si-o-velikonocich-pripomneli-horacke-lidove-zvyky-20180401.html>>.

¹¹² KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývávalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 19.

2.2 Před Velikonocemi

Předvelikonoční postní období začínající již zmíněnou Popeleční středou bývá naplněno přípravou na nejvýznamnější křesťanské svátky, Velikonoce, kdy si křesťané připomínají okolnosti smrti Ježíše Krista a oslavují jeho vzkříšení. Tato příprava dříve znamenala nejenom praktické úkony týkající se jarních prací v hospodářství pokračující bez ohledu na pohyblivé datum Velikonoc, úklidu po dlouhé zimě, přípravy pokrmů na samotné Velikonoce apod., ale nesla se i v rovině duchovní, kdy se lidé odříkáním a modlitbou měli přiblížit Bohu, připravit na obnovu svých křestních slibů a na celou velkou sobotní slavnost Vzkříšení. Lidé se postili od masa, pokrmů připravovaných na sádle a také mléka, sýra a vajec¹¹³, neprobíhaly svatby, zábavy, slavnosti apod. I dnes se křesťané na Velikonoce připravují a postí se, ale podoby půstu jsou různé: kromě postu v jídle existují různé postní „výzvy“¹¹⁴ či charitní postní almužna, postní kalendáře aj.

Zvyky, které spadají do postního období, ovšem s postem a priori nesouvisí a nemají ani náboženský podtext, ale souvisí s jarním obdobím jako takovým. Patří k nim především dodnes známý a po celém našem území ještě místně živý zvyk „vynášení smrti“, jež se řadí k nejstarším lidovým zvykům u nás. Jeho méně známým a dnes již jen málo živým protikladem a zároveň doplněním je zvyk přinášení nového léta, tzv. „chození s lítem.“¹¹⁵ Obě dvě tradice jsou dobře dokumentované a časově patří k páté a šesté postní neděli – smrtné a květné. I ostatní postní neděle však mají své zvláštní názvy související s činnostmi nebo zvyky konanými právě v ten den.

První postní neděle je „černá“, nebo také „pučálka“. Černá proto, že se dívky a ženy oblékly do tmavých barev právě na znamení začátku postu. Pučálka je název pro nabobtnalý hrách, který se konzumoval např. jako upečený, případně pouze posolený nebo spolu s kroupami (tzv. „kočičí svatba“).¹¹⁶ Uvádí se také název „liščí“, který souvisí se souborem zvyků ze západních a středozápadních Čech, v nichž figuruje liška např. rozdávající dětem preclíky a ovoce.¹¹⁷

¹¹³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 89.

¹¹⁴ Viz např. Postní výzva [online]. Vysokoškolské katolické hnutí Olomouc, 2015. [cit 22. 2. 2019]. Dostupné na: <<http://www.vkholomouc.cz/akce/probehlo/1229-postni-vyzva-2.html>>.

¹¹⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 49 a 51.

¹¹⁶ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 17.

¹¹⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 91.

Druhé neděli se říkalo „prazná“, nebo „sazometná“. Název prazná je opět odvozen od postního pokrmu – praženého obilí, tzv. „pražma“ a druhé jméno souvisí s jarním úklidem.¹¹⁸

O třetí neděli „kýchavné“ lidé konali pobožnosti za odvrácení moru. S kýcháním souvisely nejružnější pověry a věštby a bylo také příznakem této vysoce nakažlivé nemoci.¹¹⁹

Čtvrtá neděle „družebná“ znamenala jisté uvolnění v jinak přísném postu, neboť se chodilo zvát na budoucí svatby a při té příležitosti se pekly zvláštní koláče.¹²⁰

Vynášení smrti je jeden z nejstarších dochovaných zvyků – obřadů u nás vůbec. Jedná se o přechodový rituál pocházející z dob, kdy na našem území žili Slované a badatelé jej kladou do souvislosti s jarní rovnodenností, tedy s koncem zimy a nástupem jara.¹²¹ Jeho podstata i podoba je natolik silná a nosná, že přetrvala v zásadě nezměněna dodnes. Smrt – zimu symbolizuje figurína, různě oblečená a ozdobená, která je za zpěvu či recitace vynášena ze vsi a utopena ve vodě, nebo spálena, roztrhána, rozmetána apod. Z obřadu, kterého se původně účastnilo celé společenství, celá obec, se postupem času stala dětská obchůzková koleda, především dívčí, i když je místně doložena i varianta, kdy se smrtí chodili chlapci.¹²²

Smrt se na mnoha místech vynáší dodnes; vzácně jde o zcela nepřetržitou tradici, např. na Hané v několika obcích na Přerovsku¹²³. Obřad v místě organizují za pomoci dospělých samy dívky, nebo místní folklorní soubory, pak se hovoří o „*spontánní, či autentické tradici*“¹²⁴. Od 90. let 20. století přichází často iniciativa k zachování nebo obnovení obřadu také z vnějšku, např. od místních obecních spolků, jež se v obcích podílejí na organizaci kulturního života (např. Sbory dobrovolných hasičů), nebo je obřad zařazován do aktivit školních vzdělávacích programů. V těchto případech již ovšem nejde o autentický projev; obřad má spíše podobu organizované slavnosti, která postrádá některé původní prvky, např. chození po koledě. Také zvolená píseň nemusí být autentická; bývá volena s ohledem na konkrétní situaci, věk účastníků apod.

¹¹⁸ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 20.

¹¹⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 91-92.

¹²⁰ Tamtéž, s. 92.

¹²¹ Tamtéž, s. 94.

¹²² VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2015. s. 110-111.

¹²³ THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 13.

¹²⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 95.

Existuje mnoho regionálních variant, ať už co se týče názvu a podoby loutky, nebo koledy, která se při jejím vynášení recituje či zpívá. Figurína mívá různé názvy: smrt, smrtka, smrtholka, morena, morana, mořena a jejím základem je dřevěný kříž obalený slámou. Provazem se oddělí hlava a postava se obleče do starých šatů nebo bílého plátna. Na hlavu se váže starý šátek a barvou se naznačí obličej. Ozdobou smrti bývají vyfouknutá vajíčka či ulity hlemýžďů, tedy mrtvé schránky. I podoba figuríny, její oblečení a zdobení má symbolizovat smrt.¹²⁵

Při vynášení smrti se zpívají delší koledy s nepravidelnými verši připomínající zařikávání, nebo duchovní písně, nebo kratší popěvky či krátká říkadla o čtyřech verších bez nápěvu, případně se kombinují koledy s říkadly. U delších koled badatelé zaznamenávají jejich krácení, nebo se tyto koledy přestávají zpívat a pouze se odříkávají. Některé popěvky jsou rozšířené a v základních rysech totožné v Čechách i na Moravě, např. popěvek „Smrt nesem ze vsi.“¹²⁶ V rámci regionu existují konkrétní koledy ve více variantách, nebo se v rozdílných koledách opakují stejné motivy. Příkladem je tato koleda z Červenky u Litovle: „*Smrtná neděle, kam's klíče dala? Dala je, dala svatému Jiří. / Svatý Jiří vstává, zemi odmykává, aby tráva rostla, tráva zelená, fiala modrá, růže rozkvetla. / Přinášíme smrt' na ty horské Němce, aby Němce a Moravce pozdravila na sto stisíckrát. / Dejte ji, dejte ale lžici másla, aby se jí ta hubice spásla. / Zdálo se jí maličko, přidejte jí vajíčko. Zdálo se jí ještě míň, přidejte jí kus slanin. / Jest-li jí nedáte, však ji rozhněvate; všecky hrnce vám roztlučte, co v polici máte.*“¹²⁷ a tato koleda z Lazniček na Přerovsku s opakujícími se motivy: „*Smrtná neděle, kam se poděla? Poděla se, poděla, ke svatému Jiří. / Svatý Jiří, vstávej, pole obdělávej, aby tráva rostla, všelijaké kvítí, na věnečky vítí. / Hoj, Maria, modrá fiala. / Velkonočko milá, kdes tak dlouho byla? U studánky, u hrubánky sem se umývala. / Dou tetička z loučky, nesou pytel moučky. Zdálo se jí maličko, přidejte jí vajíčko. / Jestli nic nedáte, tak se podíváte, všechny hrnce vám rozbijem, co v polici máte, i tu místu malovanou, co na ní dáváte.*“¹²⁸

¹²⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 51.

¹²⁶ THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 17-19. KRÁČMAR, J. uvádí tuto verzi: „*Smrtku nesem ze vsi, nové léto do vsi, aby tráva rostla, tráva zelená, fiala modrá. / zimu nesem ze vsi, nové jaro nesem do vsi, aby kvetlo kvítí, na věnečků vítí, a to nám, a to nám, všem bušinským panenkám.*“, viz KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 21.

¹²⁷ *Náš lid, jak se jeví ve svých zvycích, obyčejích, písních a t. d. z kraje litovelského a severní Moravy*. Péči národopisného odboru litovelského. Olomouc, 1893. s. 17. Uvádí též PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 48.

¹²⁸ THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 28-29.

Z Holešovska je tento příklad říkadla, které pronášeli chlapci při vynášení smrti: „*Smrtáka nesem / s velikým nosem / do vody ho dáme / nad ním zazpíváme. / Nesem smrtku / k zelenému čtvrtku / až tu smrtku odnesem / nový léto přinesem. / Smrt nesem zanesem / nový léto přinesem.*“¹²⁹

Součástí obřadu vynášení smrti a zároveň jeho protikladem je vnášení nového léta, obchůzka s lítem (jedličkou, stromkem, májkou, májkem, májíčkem). Původně se obě obchůzky konaly v jeden den, na Smrtnou neděli, později se obřady oddělily a dnes se např. v různých obcích na Přerovsku chodí na Smrtnou i Květnou neděli, ve spojení s obřadem vynášení smrti, nebo častěji pouze s lítem.¹³⁰ Nejčastěji navazovalo chození s lítem jako obřad symbolizující přinášení nového života – jara – přímo na vynášení smrti, ale jsou doloženy i případy, kdy se tak dělo obráceně.¹³¹ S lítem chodívaly a i dnes chodí výhradně dívky a to buď společně, nebo ve skupinkách či po dvojicích, koledující dům od domu.

Obřad samotný bývá organizován několik dní dopředu, kdy se dívky schází při zdobení líta v podobě mladého stromku, který se zdobí mašlemi, fábory, květinami, někde také svatými obrázky či panenkami. Líta však mívají různé podoby a v některých obcích existuje dodnes dlouhá rodinná tradice jejich výroby na zakázku, např. v Samotíškách pod Svatým Kopečkem, kde líto nazývají jedličkou. Jedličky jsou malé metrové stromky, na nichž jsou ponechány pouze vrchní větve, které se svážou do tvaru kalichu a dále se různými způsoby zdobí, a na jejichž vrchol se posadí hlavička panenky.¹³² Zdobení má svá pravidla a je barevné a bohaté; symbolizuje život, plodnost a stojí v kontrastu s „mrtvými“ materiály použitými na výzdobu smrti.¹³³ I způsob manipulace s lítečkou – točení v sepnutých dlaních – v sobě nese symboliku: vrtění má připomínat pohyb Slunce.¹³⁴

Situace kolem péče o tento hezký zvyk je obdobná jako v případě vynášení smrti. Místně zvyk přežívá ve své autentické podobě, jinde jsou organizátory jednotlivci či národopisné soubory, viz již zmíněná snaha souboru Pantla z Nákla o obnovení tradice

¹²⁹ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 50.

¹³⁰ THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 20-21.

¹³¹ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 22.

¹³² THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 15-17.

¹³³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 53-55.

¹³⁴ Tamtéž, s. 57.

„Chození s májíčkem“, v Prosenicích vynáší smrt a přináší nové léto dětský soubor Hanácký Prosének, ve Velké Bystřici jde o iniciativu souborů Strunky a Záhorská muzika.¹³⁵

Co se týče studia dnešního stavu této tradice i dalších zvyků všeobecně, existují kromě vědeckých etnografických prací či např. článků v muzejních sbornících ojedinělé projekty mapující konkrétní místní situace. Příkladem k chození s lítem je útlá brožura „Máječek“ vydaná z podpory Olomouckého kraje, ve které skupina fotografů mapuje „Chození s létem“, zde „Máječkem“, v obci Měronín nedaleko Litovle. Sérii fotografií předchází podrobný popis místního zvyku, včetně podrobného popisu zdobení, kde autor konstatuje, že „zvyk je dokumentován již v jeho úpadkové fázi“.¹³⁶ Měnická děvčata při chození s máječkem zpívají nebo recitují tuto koledu: „*Neseme neseme máječek, uťal ho svatý Jáneček. / Je pěkně zelený, krásně zdobený náš stromeček. / A my milé májky, jak jsme vám rádi kamarádi. / K zelenému proudu, proud teče proti nám, k těmi měnickým pannám. / Ty měnické panny, pěkně v šenku hrály, bělohorské žáby, v močále škrkaly. / Škrk, škrk, škrk černou mašli pod krk, a červenou na rukávy co jsem dostal od Rozáry. / Roztrhni se koši, dej nám po groši. / roztrhni se šátku, dej nám po dukátku. / Abychom se modlily, pána boha chránily. / Mořena, mořena kam jsi klíče schovala? / Schovala jsem se k svatému Jiří, aby nám otevřel od země dveří. / Svatý Jiří vstává, zemi odmykává. / Aby tráva rostla, travička zelená, růžička červená, fiala modrá.*“¹³⁷

Existuje mnoho koled i jejich variant, které k chození s lítem patří. Velmi rozšířené delší koledy na Olomoucku a Přerovsku jsou např. koleda „Když Pán Ježíš do Betléma na oslátku jel“¹³⁸ či „Má milá jedličko, červená růžičko“¹³⁹. Kratší je pak např. tento popěvek z Tršic: „*Hala, šup, jedličko, strejčku a tetičko, darujte nám vajíčko. Jestli nám ho nedáte, pak svou cerku nevdáte. / Jestli nám ho dáte, tak svou cerku vdáte.*“¹⁴⁰

Závěrem k chození s lítem dokumentuji koledu, která se zpívala v Bílsku u Litovle. Vzpomněla ji již uváděná pamětnice p. Kvapilová s tím, že v Bílsku se chodilo s májí, a to

¹³⁵ THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 14.

¹³⁶ FALTÝNEK, Karel a kol. *Máječek, fotografický projekt Květná neděle v Měniku na Litovelsku*. Olomouc: Olomoucký kraj, 2005. Strany nečíslovány. Bohužel současný stav tradice se nepodařilo zjistit.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Např. varianta z Veselíčka u Přerova: „Když Pán Ježíš do Betléma na oslátku jel, házeli mu ratolesti, kudy cesotu jel. / A ta naše jedlička připomíná Ježíška. / A vy, páni hospodáři, dejte vajíčka“ In: THOŘOVÁ, Věra. *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 53.

¹³⁹ Tamtéž, např. koleda z Lošova: „Má milá jedličko, červená růžičko, vem si kvítek z ruže květ, který budeš sama chtít. Já už jsem si vybrala, který sem sama chtěla. Svatý Jiří vstává, zem odemykává, aby tráva rostla, tráva zelená, fiala modrá, nám, nám, nám, lošovským panám.“

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 50.

na Květnou neděli. V koledě se opět opakuje motiv sv. Jiří, který odemyká zemi, i barevná symbolika. „*Máj, máj, nosíme, nové léto vozíme, s červenými vejci, se žlutými mazanci. / Jaký je to mazanec, bez koření bez vajec. / Svatý Jiří vstává, zemi odmykává, aby tráva rostla, travička zelená, růžička červená, fiala růže, kvěsti nemůže. / A ty svatá Markéto, dej nám dobré léto, na pšenici na žito, zatoč se košu, dej nám po grošu, aby sme se napili, pána boha chválili. / Sadla, vajec, chleba, peněz, pochvalen bud' Ježíš Kristus.*“¹⁴¹

Květná neděle, někdy také nazývaná „palmová“, podle palmových ratolestí, kterými lidé mávali a vítali tak Ježíše Krista při jeho vjezdu do Jeruzaléma, stojí na počátku Svatého týdne před Velikonocemi. Poprvé se v kostelích čtou či zpívají pašije, zprávy o umučení Ježíše Krista, jež zaznamenali všichni čtyři evangelisté, a také se světi kočičky; na památku zmíněného Kristova slavného vjezdu do Svatého města. Dny těsně předcházející Bílé sobotě, o jejíž Velké noci byl Ježíš Kristus vzkříšen, mají svá zvláštní pojmenování a váží se k nim pověsti i zvyky kombinující náboženské motivy s pověrečnou magií.¹⁴² Svůj prostor v těchto dnech získávají i děti, především chlapci, kteří na Zelený čtvrtek nastupují s dřevěnými klapači, aby s nimi nahradili zvony, které po Gloria utichají – „odlétají do Říma“. Znovu se rozeznějí až při Vzkříšení.

Obchůzky s řehačkami, klapači, hrkači či vrkači patří k tomu málu z dětského folkloru, co se dodnes na mnoha vsích přirozeně zachovalo.¹⁴³ Jedná se starý zvyk doložený od středověku, o němž je dochována řada zpráv, někdy i stížností na hluk či dokonce zákazů. I když klapání bývalo dříve výsadou chlapců, dnes chodí podle zájmu všechny děti, někdy i ty nejmenší s rodiči. Obchůzka se koná v pravidelný čas od čtvrtečního večera; děti prochází celou vsí a u křížů nebo kapliček se průvod zastavuje k modlitbě. Naposled se klape v sobotu odpoledne, kdy děti chodívají s velkým košem a za odměnu dostávají syrová vejce, sladkosti i peníze, které si pak spravedlivě, podle docházky rozdělí.¹⁴⁴ Docházku a vůbec celou organizaci má na starosti zvolený vůdce¹⁴⁵, který v průvodu kráčí první a určuje rytmus klapání.

¹⁴¹ Rozhovor veden dne 3. 2. 2019 v Bílsku u Litovle. Nabízí se srovnání s koledou z blízké obce Loučka: „*Máj, máj, nosíme, bílé léto strojíme červenými vejci, žlutými mazanci. / Jaké to bel mazanec bez koláče bez vajec? / Panimámo z Lóčke, děte trochu mőčke, pár vajiček od slepiček, trocho masla od kraviček, Pánbůh vám to naděli na zahradě, na poli.*“ In: KRÁČMAR, Jiří. Tak u nás bývalo. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 24.

¹⁴² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 68-78.

¹⁴³ Zvyk je rozšířen po celém území. Na Litovelsku např. v obci Myslechovice, Haňovice, Vilémov, Bílsko, Loučka, Senice na Hané, Senička atd., bohužel chybí podrobnější dokumentace.

¹⁴⁴ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2015. s. 114-115.

Klapačky mívají různou podobu; nejčastěji jde o malé řehtačky na kličku nebo kladívkové klapače, ale existují i velké trakaře opatřené dřevěným jazýčkem, který se zasekává o ozubený válec a nadělá poměrně velký hluk. Taková skupina dětí „vyzbrojená“ klapači a řehtačkami je dobře slyšitelná po celé vsi, přičemž nejde jen o nahrazení zvonění, časomíry, ale i o jistý symbolický význam mající své kořeny v magických rituálech, kdy se hluk stává prostředkem k zahánění zlých sil.¹⁴⁶

Takto na klapání vzpomíná pan Tomáš Nedoma z Nasobůrek: *„Bývalo nás ve dne až 40, ráno polovic i méně. (...) Oči nám všem svítily, ruce se chvěly nedočkavostí. O 1 ½ hod. nás páni vyzvali k modlitbě. Všichni jsme poklekli a honem „odhrkali“ Anděl páně! Vsadil bych se, že nikdo nevěděl, co říkal. Pak seřadit, malí dopředu, samozvaní páni na příští rok poslední. Povel raz-dva-tři a už to začalo. Držet klapač zlehka, ale přitom dbát, aby palička švihem řádně dopadla. (...) Ti poctiví měli puchýře už po prvním klepání. To ovšem neplatilo o pánech. Ti přece se nemuseli namáhat, ti byli jen na povzbuzování ostatních, proto přece byli páni.“*¹⁴⁷

K Zelenému čtvrtku, kdy se připomínají události kolem poslední večeře Páně a modliteb v Getsemanské zahradě souvisejících se zradou Jidáše Iškariotského, patří kromě klapání ještě chlapecké hry „honění“, „vodění“ či „pálení“ Jidáše. Zvyk je zaznamenán v různých variantách a v některých obcích se koná až na Bílou sobotu. Dnes již přežívá jen v několika málo lokalitách, např. v obcích mezi Vysokým Mýtem a Holicemi, na Bučovicku nedaleko Slavkova u Brna i jinde, ovšem tak, jak je dochován ve jmenovaných obcích, je zapsán na Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky.¹⁴⁸ Tento zvláštní seznam byl zřízen v roce 2008 a jeho účelem je „ochrana, zachování, identifikace, rozvoj a podpora nemateriálního kulturního dědictví na území České republiky“.¹⁴⁹ Vedle Jidáše se zde nachází např. z Hané zvyk Velikonoční slavnosti Matiček a Ježíškových Matiček či známé Jízdy Králů.

Pokud jde pouze o obchůzku s Jidášem, „vodění“, konané právě na Bílou sobotu, kdy chlapci již koledují, je úloha hlavní postavy jednoduchá – Jidáš kráčí v čele průvodu, jinde je vezen na trakaři. Před každým domem v obci se průvod zastaví a recituje:

¹⁴⁵ V Bílsku u Litovle se vůdci říká „kaprál“. Kaprálem bývá zpravidla několik let, než tuto službu předá přirozeně dál.

¹⁴⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 74.

¹⁴⁷ NEDOMA, Tomáš. *Bylo, není a nebude*. Strojopis uložený v knihovně Muzea Litovel. s. 26.

¹⁴⁸ Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky [online]. Národní ústav lidové kultury. [cit 15. 3. 2019]. Dostupné na: <<http://www.nulk.cz/narodni-seznam/>>.

¹⁴⁹ Tamtéž.

„Ó Jidáš! nevěrný, cos to učinil, žes svého mistra židům prozradil. Za to musíš v pekle hořeti! S luciferem, d'áblem tam přebývat. My školáci chodíme, o dárek prosíme.“¹⁵⁰

„Honění“ Jidáše probíhá jinak a děje se na Zelený čtvrtek; touto hrou teprve začínají vlastní obchůzky klepačů. Chlapec představující Jidáše na znamení vyběhne ze hřbitova a utíká před ostatními, dokud není chycen. Ostatní chlapci z něj v ten okamžik strhají převlek, ten spálí a teprve poté se vydají na obchůzku s klapáním.¹⁵¹ Z Uhřic je zaznamenána tato říkanka, kterou chlapci pronášeli při honění: „Klekání zvonijó, Jidáše honijó. / Cos to, Jidáš, cos to učinil? Žes svého Mistra prozradil? / Tři hodiny zvonili, Jidáše honili. / Cos to, Jidáš, cos to učinil, žes svého Mistra prozradil?“¹⁵²

Hlavní aktér – Jidáš, to ovšem nemá vůbec jednoduché, ať už se jen veze, nebo chodí či musí utíkat. Celá jeho postava je obalena slámou, na hlavě mu sedí vysoká kuželovitá čepice, obličej je načerněn barvou, aby nebyl poznán. V ruce musí Jidáš držet tzv. trn, dlouhý šípkový prut ozdobený vlajícími pentlemi.¹⁵³ V obcích kolem Vysokého Mýta patří k Jidášovi i další postavy: Jidášův vodič, vůdce obchůzky (kaprál, pán apod.), výběrčí odměny a samozřejmě masa dalších chlapců vytvářející svými klepači odpovídající hluk.¹⁵⁴

2.3 Sv. Jiří a Letnice

Přes všechny popsané předvelikonoční tradice teprve svátek světce, jehož jméno již bylo několikrát jmenováno v koledách Smrtné a Květné neděle, připadající na 24. duben byl považován za skutečný počátek jara: „Svatý Jiří vstává, zemi odmykává“.¹⁵⁵ Patron vojáků a jezdců, kovářů a také koní a dobytka bývá vyobrazován v souboji s drakem, jemuž podle legendy probodl hlavu.¹⁵⁶ Tento den se poprvé vyháněl na pastvu dobytek; ozdobený stuhami a věnci, požehnaný a pokropený. Zajímavá jsou také rčení, která se k tomuto dni vztahovala, související s probuzenou přírodou: „Do svatýho Jiří tráva

¹⁵⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 80.

¹⁵¹ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 3, Hry*. Prostějov: Duha, 1995. s. 59.

¹⁵² Tamtéž, s. 60.

¹⁵³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 80.

¹⁵⁴ Vodení Jidáše [online]. Národní ústav lidové kultury, 30. 1. 2017. [cit. 1. 4. 2019]. Dostupné na: <<http://www.nulk.cz/2017/01/30/vodeni-jidase/>>.

¹⁵⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 106.

¹⁵⁶ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 41.

*neroste, e kdebe jo klišťema vetahoval. Po Jiřim roste e kdebe jo kladivem zaklókal.*¹⁵⁷
Pranostika související s tímto datem pak souvisí s odhadem budoucí úrody: „*Na sv. Jiří
je-li rosa, podaří se prosa.*“¹⁵⁸

Z hlediska tradice jakoby Pavelikonoční období představovalo jakési mezidobí, propojené svátky světců; sv. Marka, kdy se konala tzv. křížová procesí, kdysi velmi oblíbeného světce sv. Floriána, patrona hasičů a ochránce před ohněm, apoštolů sv. Filipa a Jakuba a sv. Jana Nepomuckého. Květen jako měsíc zasvěcený Panně Marii, pak patřil drobným pobožnostem (tzv. májové) a velkým mariánským poutím. Vrcholem tohoto období a zároveň dalším dokladem rozmanitosti a protikladnosti prolínajícího se církevního a lidového roku je dávný rituál pálení ohňů v noci z 30. dubna na 1. květen, tedy v čase mezi jarní rovnodenností a slunovratem, tzv. „pálení čarodějnic“ a stavění máje.

Oheň zapálený na vyvýšeném místě o filipojakubské noci měl svůj hluboký symbolický význam ve smyslu očistění a nové jiskry života a jako zdroj tepla a světla měl působit proti zlým silám a démonům. Pojí se s ním řada místních zvyků, které však dnes připomínají spíše „čarodějnický karneval“, zvláště ve městech, čímž vlastně dostává původní rituál zcela jiný význam.¹⁵⁹ Dnes jsou „čarodějnice“ oblíbenou zábavou i mezi dětmi a jako celý soubor aktivit bývají realizovány i v programech mateřských škol.¹⁶⁰

Jestliže ohně se zapalovali na kopcích mimo vesnice, aby splnily svou ochrannou funkci, pak pestře zdobené máje se staví jako symbol života přímo uprostřed vsí. Dříve se objevovaly i menší májky, které stavěli zamilovaní chlapci před domy dívek. Pod májí se tančilo a zpívalo; dodnes je tato oblíbená tradice spojena se zábavou.¹⁶¹

Sedm velikonočních nedělí, sedm dlouhých týdnů uběhne, než se jaro pomyslně „promění“ v léto ve Slavnosti Seslání Ducha svatého, tzv. Letnicích či letničních svátcích, v nichž dochází k propojení velké křesťanské slavnosti naplněné mysteriem Ducha svatého s oslavami slunovratu, které tvoří celý soubor tradic stojících na pradávných rituálech. Samotný Slunovrat představuje základním moment cyklu přírodního roku a časově je tedy neměnný, oproti Letnicím, jejichž datum se odvíjí od Velikonoc.¹⁶² Patronem období

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 42.

¹⁵⁸ *Náš lid, jak se jeví ve svých zvycích, obyčejích, písních a t. d. z kraje litovelského a severní Moravy.* Péči národopisného odboru litovelského. Olomouc, 1893. s. 39.

¹⁵⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy.* 1. vyd. s. 107-111.

¹⁶⁰ NÁDVORNÍKOVÁ, Hana a kol. *Svátky a významné dny v programu MŠ.* Praha: Josef Raabe, 2007. s. 59-61.

¹⁶¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy.* 1. vyd. s. 112-113.

¹⁶² Tamtéž, s. 123.

kolem Slunovratu je sv. Jan Křtitel, jehož jméno je spojeno se všemi rituály, které do tohoto času patří: svatojánské ohně, svatojánské čarování s vodou a milostnou touhou, svatojánská postýlka, svatojánské kvítí; to vše patří ke svatojánské noci z 23. na 24. červen, těsně následující po slunovratu.¹⁶³

Letnicové svátky znamenají samotnou nedělní slavnost Seslání Ducha svatého a v mnoha variantách podrobně popsane tzv. králenké slavnosti. Mladí svobodní chlapci „jezdili s králem“, odtud tzv. „jízda králů“ nebo „honění krále“ a děvčata měla svou obchůzkovou tradici tzv. „královničky“. V rovině symbolické jde o zvyky spojené s životem: mládím, krásou a jistou divokostí, a s jistým výhledem do blízké budoucnosti, do léta spojeného s úrodou.¹⁶⁴

Asi nejznámější Jízda králů je z moravského Slovácka, z Vlčnova, zapsaná od roku 2011 na prestižním seznamu UNESCO jako nehmotné dědictví lidstva. Vlčnovská jízda má za sebou velmi dlouhou historii a ve své dnešní podobě se jedná o mimořádně nádhernou krojovanou slavnost s bohatým doprovodným programem. V čele jízdy nazdobených devatenácti koní jede mladý král se svými dvěma pobočníky, všichni ustrojení do ženského kraje, které doprovází a zároveň střeží rozjařená „chasa“, mladí rekruti pokřikující na okolostojící diváky. Mladý král, nejvýše dvanáctiletý hoch, má v ústech bílou růži a po celou dobu jízdy nesmí promluvit. Slavnost má iniciační charakter; mladí rekruti dokazují své schopnosti a přitom vybírají dary pro krále.¹⁶⁵

Takto podobně, byť samozřejmě ne v tak okázalé formě, však vypadaly jízdy i na jiných místech; jejich základem je obchůzka či průvod krále s doprovodem spojená s vybíráním darů a různým vyvoláváním či říkáním. Na některých místech dělala královi doprovod také králka, např. ve Štěpánově či Žerotíně, mezi Šternberkem a Litovlí. Jinou podobou králenké slavnosti je chlapecké „honění krále“, kdy malí chlapci napodobovali velkou jízdu mládeže a koledovali po vsi. Místo koní jim přitom posloužily vrbové pruty, nahoře svázané do tvaru hlavy a ozdobené pentlemi a zvonečky.¹⁶⁶ Malý král byl buď veden svými pobočníky, kteří jej drželi za stuhy uvázané v pase, nebo se vozíval na vozičku, posazený na dřevěném špalku. I takoví proutění koně dokázali pěkně jančit, točit se a vzpínat a bylo zřejmě velmi fyzicky náročné celou obchůzku zvládnout.¹⁶⁷ Takto koledovali chlapci např. v Bojanovicích: „*Panímámo, na krála, na krála! / Máme krála*

¹⁶³ LANGHAMEROVÁ, Jiřina. Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy. 1. vyd. s. 124.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 135.

¹⁶⁵ Jízda králů Vlčnov [online]. Jízda králů Vlčnov, 2018 – 2019. [cit. 18. 3. 2019]. Dostupné na: <<https://www.jizdakralu.cz/#o-jizde-kralu>>.

¹⁶⁶ KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 56.

¹⁶⁷ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 70.

chudobnýho, ale poctivýho. / Sebrali nám ho na horách, na dolách, v kratinových městách. / Sebrali nám tři sta z prázdnýho místa, sebrali nám třista koní z prázdnýho stání, sebrali nám třista volů (...).“¹⁶⁸ Někdy byl součástí tradice také soud krále a jeho následné setnutí, při kterém byla královi symbolicky setnuta vysoká papírová koruna.¹⁶⁹

V loňském roce proběhla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci výstava nazvaná „Jízda králů na Hané“ s podtitulem „Lidový obyčej v proměnách času“. Kurátoři se v ní zaměřili na vývoj tradice v prostoru regionu, dále pověsti a legendy, které spojují Jízdy králů s legendárním králem Ječmínkem¹⁷⁰ a lokality, kde se podařilo tradici v rámci folklorních a hodových slavností obnovit, tj. Bězměrov u Kroměříže, Doloplazy u Olomouce, Chropyně a Kojetín.¹⁷¹

Dívčí královská slavnost je už svým názvem něžná a jemná, pravý opak divoké chlapecké zábavy. „Královničky“ chodily po vsi koledovat v průvodu, v jehož čele šla královna se svou družinou. Někdy šla královna pod baldachýnem zdobeným kyticemi, jindy dívky nesly májíček nebo ozdobené ratolesti. Místní variantou tradice byla „hra na království“, kdy se průvodu účastnil i král, většinou však královničky chodily odděleně. K obchůzce patřily tance a písně, ve kterých se opěvovala královna krása, a často zněl také motiv hledání krále; jiné písně naopak poukazovaly na královninu chudobu.¹⁷² Takto zpívaly královničky na Lošticku: „*Vyletěl sokol na panáčků dvůr, tak vesele zpíval, až se dvůr rozlíhal. / Královno mladá, král tebe volá, abys k němu vyšla, nebyla tak pyšná / samojediná. / Ona nevyšla, poslala posla, posel spravoval, sobě namlouval, v růžách, ve věnečku, nevěstu si vzal.*“¹⁷³

Tradice královniček zanikla nejpozději na počátku 20. století, nicméně je velmi dobře popsána a bývá součástí programu dětských folklorních souborů. Místně se podařilo tuto půvabnou koledu obnovit.¹⁷⁴

¹⁶⁸ VÁLKA, Miroslav. *Dětské výroční zvyky a obyčeje jihovýchodní Hané*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1989. s. 25.

¹⁶⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 133.

¹⁷⁰ Jedna z verzí pověsti o králi Ječmínkovi např. in: ŠTÉGER, Bohumír. *Hanácké pohádky a pověsti*. 1. vyd. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1957. s. 9.

¹⁷¹ Jízda králů na Hané. Lidový obyčej v proměnách času [online]. Krajský úřad Olomouckého kraje, 25. 5. 2018. [cit. 15. 3. 2019]. Dostupné na: <<https://www.kr-olomoucky.cz/vlastivedne-muzeum-v-olomouci-predstavuje-jizdu-kralu-na-hane-aktuality-7884.html>>

¹⁷² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 144-145.

¹⁷³ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 84-85.

¹⁷⁴ SMUTNÁ, Silva. Bítešské královničky. 63-72.

Na závěr teoretické části této práce uvádím popis poslední starobylé tradice patřící k svatodušním svátkům, týkající se mladých dívek nebo malých děvčátek, a to tzv. „otvírání“ studánek. Tento „obřad“ měl svou ryze praktickou stránku, kdy dívky skutečně studánku vyčistily, za níž se ovšem skrývala ta podstatnější, symbolická či duchovní podstata ve smyslu ochrany studánky a také přivolání deště. Aby byl obřad platný, musely být dívky nedotčené, panny; jedna z dívek se v průběhu obřadu nebo na závěr skutečně do studánky ponořila. Místně se do studánky dávaly i oběti, např. drobký chleba.¹⁷⁵

Křesťanství přineslo obřadu svůj vklad v podobě patronace Panny Marie; lidé věřili, že studánky jsou její oči, proto obřad doprovázely mariánské modlitby. Dodnes se studánky symbolicky otvírají, např. na Vysočině v malé obci Tři Studně, kde se inspiroval Bohuslav Martinů k napsání své slavné kantáty „Otvírání studánek.“ Obřad zde má podobu moderované lidové slavnosti, které se účastní dětské folklorní soubory a pěvecké sbory.¹⁷⁶

¹⁷⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 233.

¹⁷⁶ Otvírání studánek [online]. Obec Tři Studně, 2016. [cit. 3. 4. 2019]. Dostupné na: <<https://www.tristudne.cz/cz/otvirani-studanek>>.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 „Voláme jaro“ – Metodický soubor aktivit

Praktickou část práce představuje metodický soubor aktivit pro řízenou činnost v mateřské škole. Východiskem výběru aktivit je obraz dětského světa jarního období v kontextu kulturní tradice regionu zpracovaný v teoretické části práce. Cílem souboru je děti seznámit s vybranými formami dětského folkloru a některými tradicemi jarního období.

Charakteristika souboru aktivit:

Celý soubor je rozdělen do několika částí podle druhu aktivit. Jedná se o pohybové aktivity, hry, taneční hru, realizaci tradice, výtvarnou aktivitu a obecně lidovou slovesnost.

Souboru předchází přehled cílů a výčet očekávaných výstupů souboru. Konkretizované cíle aktivit jsou popsány v jednotlivých částech, které dále obsahují podrobný metodický popis aktivit doplněný výčtem organizačních forem a metod, seznamem pomůcek, výčtem možných rizik, případně další variantou aktivity, např. pro starší věkovou skupinu dětí. Na závěr je uveden možný způsob zhodnocení aktivit formou otázek.

Věkové určení: 3-6 let

Časové trvání: 1 týden

Organizační formy: hromadná, skupinová, individuální, individualizovaná

Metody vzdělávání: slovní, názorně-demonstrační, praktické, aktivizující

Pomůcky: Potřebné pomůcky jsou uvedeny u jednotlivých částí.

Vzdělávací cíle dle RVP PV:

Oblast biologická: rozvoj pohybových schopností a zdokonalování dovedností v oblasti hrubé i jemné motoriky, rozvoj a užívání všech smyslů, osvojení si jednoduchých praktických dovedností

Oblast psychologická: rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních i produktivních, rozvoj komunikativních dovedností, rozvoj smyslového vnímání, paměti a pozornosti, rozvoj tvořivosti, rozvoj a kultivace mravního i estetického vnímání, cítění a prožívání

Oblast sociální (interpersonální, sociálně kulturní, environmentální): seznamování s pravidly chování ve vztahu k druhému, posílení prosociálního chování ve vztahu k ostatním lidem, rozvoj verbálních i neverbálních komunikativních dovedností, rozvoj

kooperativních dovedností, rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností, seznamování se světem lidí, kultury a umění, vytváření pozitivních vztahů k umění a kultuře, vytváření pozitivního vztahu k místu, kde dítě žije, rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách, osvojení si poznatků a dovedností potřebných k vykonávání jednoduchých činností v péči o okolí

Očekávané výstupy:

Oblast biologická: zvládat základní pohybové dovednosti a prostorovou orientaci, koordinovat lokomoci a další polohy a pohyby těla, sladit pohyb s rytmem a hudbou, ovládat dechové svalstvo, vnímat a rozlišovat pomocí všech smyslů, ovládat koordinaci ruky a oka, zacházet s běžnými pomůckami, např. výtvarnými, drobnými nástroji a pracovními pomůckami

Oblast psychologická: správně vyslovovat, ovládat dech, intonaci i tempo řeči, pojmenovat většinu toho, čím je dítě obklopeno, vyjadřovat samostatně a smysluplně myšlenky, nápady, pocity, porozumět slyšenému, učit se z paměti krátké texty, vědomě využívat všechny smysly, záměrně pozorovat, postřehovat, všimnout si, poznat a pojmenovat většinu toho, co je v okolí dítěte, postupovat a učit se podle pokynů a instrukcí, chápat prostorové pojmy, vyjadřovat svou představivost a fantazii ve tvořivých činnostech, prožívat radost ze zvládnutého a poznatého, vyvíjet volní úsilí, soustředit se na činnost a její dokončení, respektovat předem vyjasněná a pochopená pravidla, být citlivé ve vztahu k živým bytostem, k přírodě i k věcem

Oblast sociální (interpersonální, sociálně kulturní, environmentální): přirozeně a bez zábran komunikovat s druhým dítětem i s dospělými osobami v okolí dítěte, uvědomovat si svá práva ve vztahu k druhému, přiznávat stejná práva i druhým a respektovat je, spolupracovat s ostatními, dodržovat herní pravidla, rozdělit si úkol s jiným dítětem, uplatňovat návyky v základních formách společenského chování ve styku s dospělými i s dětmi, porozumět běžným neverbálním projevům citových prožitků a nálad druhých, chovat se zdvořile, jednat spravedlivě, vnímat umělecké a kulturní podněty, bezpečně se orientovat ve známém prostředí, mít povědomí o významu životního prostředí, rozlišovat aktivity, které mohou zdraví okolního prostředí podporovat a které je mohou poškozovat, pomáhat pečovat o okolní životní prostředí.

3.1 ČÁST 1. – Pohybové aktivity

Konkretizované očekávané výstupy: Děti se dobře orientují v prostoru, pohybují se podle pokynů, pohybují se s ohledem na bezpečí vlastní i bezpečí ostatních, dodržují pravidla

her, rozeznávají barvy a orientují se podle barev, využívají různé smysly a dokáží se podle nich orientovat, vnímají rytmus a pohybují se podle něj, pojmenují některé druhy ptáků, rozeznají hanácký dialekt, recitují jednoduché říkanky v hanáckém dialektu.

Organizační formy: hromadná, skupinová

Metody: slovní, názorně-demonstrační, praktické

Pomůcky: stužky, šátky, píšťalka nebo bubínek na zvukový signál, kruhy, zrní, lůj, CD s relaxační hudbou

Metodický popis aktivit:

1. Hra Na vlaštovky

Motivace: pranostika „*Na svatýho Řehoře přeletěly vlaštovičky přes moře, lenoch sedlák, které neoře.*“¹⁷⁷

Průběh aktivity: Děti představují vlaštovky. Každé dítě označíme barvou (např. stužkou uvázanou kolem zápěstí). Vlaštovky mají za úkol po dlouhé době nalézt své hnízdo příslušné barvy a nalézt tak svoji rodinu. Hnízdo tvoří barevný kruh umístěný kdekoli v herně.

Varianta pro starší děti: Děti se rozdělí před hledáním hnízda do dvojic. Jedna vlaštovka ve dvojici je už příliš unavená, proto zavře oči. Druhá vlaštovka má za úkol nejen nalézt hnízdo, ale dostat do něj v pořádku i druhou vlaštovku.

2. Vyhánění dobytka na pastvu

Motivace: píseň „*Děvčata, děvčata, vyžeňte telata; vyžeňte krávy do nové trávy, vyžeňte krávy do nové trávy.*“¹⁷⁸ Kromě písničky si s dětmi povídáme o tom, čím se dobytek živí v zimě (seno) a čím na pastvině (čerstvá tráva).

Průběh aktivity: Jedná se o variantu „ocáskové“ hry na honěnou. Děti představující telátka si za lem kalhot zastrčí „ocásek“ – kus provázku, barevný šátek apod. Na zvukový signál se telátka rozeběhnou po herně, pastýř je honí, komu vezme ocásek, ten odchází na pastvinu.

Rychlejší varianta hry: Komu pastýř vezme ocásek, ten se stává pomocníkem pastýře a pomáhá pastýři pochyťat zbylá telátka.

3. Ptáci v krmítku

Motivace: 1. Průzkum ptačí potravy. Přineseme dětem různé typy ptačího krmiva, zkoumáme složení. Zároveň si povídáme o tom, proč je nutné ptáky přikrmovat.

¹⁷⁷ MÁTLOVÁ-UHROVÁ, Ludmila. *Lidové tance a taneční hry z Hané I. Ze života lidu na Hané*. 2. vyd. Prostějov: Duha, 2003. s. 14.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 19.

2. Hlasy ptáků ve slovních hříčkách: „*Kos – Hréte na base, hréte na base, voběd chestéte. / Filipe, Filipe, zlodijo, počké! / dé mně červika, hochu, pravím, hochu, pravím. Kukačka volá na dudka – Kuku, kuku, kup mi sukňu, kup mi sukňu!*“¹⁷⁹

Průběh aktivity: Aktivita zaměřená na pohyb a sluchovou percepci. Podle počtu dětí určíme počet ptáků s charakteristickým zpěvem (např. na 16 dětí 4 druhy). Zpěv si předvedeme (krá-krá, píp- píp, čimčarara-čim-čim, ku-ku ku-ku). Děti obejdeme a každému do ucha pošeptáme, jakého ptáka bude představovat. Na domluvený signál se děti – ptáčci rozlétnou, každý po svém zpívá a snaží se najít dalšího ptáčka svého druhu. Když se ptáčci najdou, společně odlétají do vyhrazeného prostoru krmítka.

Další varianta hry: Děti se snaží nejen napodobovat zpěv konkrétního ptáka, ale také se pohybovat podle rytmu zpěvu, tj. kráčet (krá-krá) či poskakovat (čimčara-čim-čim) apod.

Varianta pro starší děti: Starší děti mohou zpěv pouze šeptat, nebo je zpěv možné nahradit pantomimou (tj. určitý způsob mávání křídel).

4. Volání na sv. Matěje

Aktivita pro pohyb venku, ideálně přímo 24. 2, původně prováděná časně zrána.

Motivace: S dětmi si nejprve povídáme o tom, jakým způsobem se probouzí stromy. Můžeme si předtím jako motivaci zahrát variantu hry na semínka, kdy děti nepředstavují semínko, ale pupen. Při poslechu klidné hudby předvádíme, jak se pupen rozvíjí a roste ve květ a lístek. Připomeneme také, co všechno potřebuje strom, aby se probudil (teplo a vláha). Možné připomenout „zmrzlé“ muže a co se může stát, když pupeny pomrznou.

Průběh aktivity: Vhodným místem k realizaci je ovocný sad. Děti obcházejí stromy a říkají básničku: „*Volám, volám na sv. Matěje, kudy se můj hlas rozleje, všude hojně ovoce bude.*“ Starší děti mohou ještě dodat: „*Abyste měli co trhati, jabka, hrušky, ořechy, ať sů jich plny měchy, střešně, dorancije, kadlátko, ať je toho plná zahrádka.*“ (viz. pozn. 186.)

Možná rizika: Rizikem u pohybových aktivit je vždy zhodnocení bezpečnosti prostoru ve smyslu dostatečného prostoru pro všechny děti, odstranění překážek. Dále je nutné dbát na dodržování pravidel her. Obtížné mohou být slova v hanáckém dialektu, zvláště pro mladší děti; je možné upravit je do obecné češtiny.

Zhodnocení: Ke zhodnocení aktivit je možné využít otázky, např. Ad 1.: Proč ptáci odlétají do teplých krajín? Kterí ptáci to jsou? Kterí ptáci se vrací jako první? Ad 2: Čím krmíme dobytek v zimě? Proč se vyhání dobytek na pastvu? Kdo dříve dobytek pásal? Ad 3: Které ptáky nejčastěji uvidíme v krmítku? Co je vhodné ke krmení a co není?

¹⁷⁹ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 1, Lidová slovesnost*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1985, s. 31.

Ad 4: Jak poznáme, že se na jaře probouzí příroda? Co potřebují stromy a rostliny, aby se na jaře mohly probudit?

3. 2 ČÁST 2. – Hry

Konkretizované očekávané výstupy: Děti ovládají různé typy pohybu, jako např. chůze, běh, skákání, hod, mávání apod. včetně koordinace pohybu s druhým dítětem, např. držení se za ruce, v pase apod., dobře se orientují v prostoru, pohybují se podle pokynů, pohybují se s ohledem na bezpečí vlastní i bezpečí ostatních, dodržují pravidla her, spolupracují při hře, srozumitelně artikulují, využívají různou výšku a sílu hlasu rozeznají hanácký dialekt, recitují jednoduché říkanky v hanáckém dialektu.

Organizační formy: hromadná, skupinová

Metody: slovní, názorně-demonstrační

Pomůcky: knoflíky, šátek

Metodický popis aktivit:

1. Rozpočítávadla

Na úvod nových her se s dětmi naučíme i nová rozpočítávadla. Před nácvikem provádíme dechová a artikulační cvičení (např. foukání, mlaskání, syčení, kukání, opakování nebo zpívání slabik apod.) Dbáme na správnou artikulaci a přízvuk, pomůžeme si např. dupnutím na první slabiku.

„An tam, tantaram, cim bum karvaran, karvaryka, lumastryka, pryč.“

„Ence bence, kobylince – bác.“

„Jedna, dvě, tři, štíry, pět, ty jsi starý medvěd; a ty stará medvědice, ukradlas nám jitrnice – ven.“¹⁸⁰

2. Hra Na důlek (Kuřata a jestřáb)¹⁸¹

Vhodné také jako venkovní aktivita. Rozpočítáváním určíme kvočnu a jestřába. Kvočna obchází po herně, kuřátka kolem ní pípají a jako zobou zrníčka. Jestřáb si sedne bokem, prstíkem ukazuje na zem a přitom říká: „*Kopu, kopu důlek, kopu, kopu důlek.*“ Když dořekne, přiběhne kvočna s kuřaty, kuřata stojí v zástupu za kvočnou, bojí se jestřába. Kvočna se ptá a jestřáb odpovídá: „*Nač ten důlek? Vodu vařit, vodu vařit. Nač tu vodu? Kuře pařit, kuře pařit. Kde máš kuře? Tobě ho chytím! Vem si jednoho! Keryho? Toho zadního!*“ V tu chvíli vyběhne poslední kuře v zástupu a jestřáb ho hodní. Když ho jestřáb chytí, role se prostřídají.

¹⁸⁰ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 1, Lidová slovesnost*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1985. s. 47.

¹⁸¹ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 3, Hry*. Prostějov: Duha, 1995. s. 47-48.

3. Hra „V kromfleke“¹⁸²

Původně chlapecká hra. Vhodné také jako venkovní aktivita. Přineseme větší množství různých knoflíků, i „vzácné“, tj. obzvlášť ozdobené, postříbřené, pozlacené apod. a rozdáme dětem do začátku základní „knoflíkový“ kapitál. Hraje se v menších skupinkách. Kráč udeří knoflíkem o zed' (variantou je udeřit o zem), knoflík se odrazí a odkutálí. Další hráč toto opakuje, pokud se jeho knoflík přikutálí nejdál na „píd“ od soupeřova knoflíku, vyhrává a bere oba.

4. Hra na slepou bábu¹⁸³

Rozpočítáváním se určí slepá bába a pomocník. Ostatní děti utvoří kruh, ve kterém chodí bába a pomocník, kteří vedou dialog: „*Kam jdeš bábo? Do kouta. Co tam vidíš? Kohouta. Co ještě víc? Starý střevíc. Co v tom střevíci? Zlaté jablko. Tady ho máš, babko!*“ V ten moment pomocník zatočí bábou, pustí ji, utíká a bába ho musí zase chytit, aniž by oba opustili kruh. Když bába uspěje, vymění si role, nebo se vybere nová dvojice.

Variantou hry je „cinkavá slepá bába“, kdy pomocník vydává zvonečkem nebo lžicemi zvuk a bába tak chodí za zvukem. Když se bába dotkne kruhu, děti volají „hoří.“

5. Zlatá brána¹⁸⁴

Varianta klasické hry, původně dívčí hra, venkovní. Dvě děti vytvoří bránu, ostatní děti v zástupu branou procházejí, přitom zpívají nebo říkají: „*Zlatá brána otevřená, zlatým mečem podepřená, koho pod mě vende, temu hlava zende, ať je to ten nebo ten, mosí býti zastaven.*“ Při posledním slovu brána „spadne“ na procházející dítě a ptá se: „*Ke kemu chceš jíti?*“ Dítě odpovídá např. „*k sedmikrásce nebo ke kopretině, k jablku nebo k hrušce, k holičovi nebo ke kolářovi*“; když si zvolí, postaví se za zvoleného hráče (tj. toho, kdo dělá bránu.) Opakováním se vytvoří dvě řady dětí, které se pak mohou přetahovat.

S mladšími dětmi je možné hru ukončit ve chvíli, kdy brána padá a dítě pak odchází na bok. Starší děti mohou vymýšlet další dvojice

Možná rizika: Hry vyžadují dokonalé vysvětlení pravidel, vyzkoušení „nanečisto“, aby byla hra jasná a férová. Každé dítě by mělo dostat příležitost se ve hře projevit, avšak děti do hry nenutíme. Dále je nutné zajistit dostatek prostoru. Pokud se hra realizuje venku, je nutné prostor hry ohraničit. Nácvik říkadel k hrám je vhodné provést před samotnou hrou, např. v rámci ranního komunitního kruhu či jiné řízené činnosti.

¹⁸² KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývávalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. s. 43.

¹⁸³ PACHTOVÁ, S. 25-26.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 46-47.

Zhodnocení: Hry hodnotíme nejlépe bezprostředně po skončení. Ve chvíli zklidnění se ptáme, jestli hra nebyla příliš náročná, jestli jsou děti spokojené s průběhem hry, jestli by se hra dala vylepšit, např. změnou pravidel, jinou variantou hry apod.

3. 3 ČÁST 3. – Taneční hra Otvírání studánek

Konkretizované očekávané výstupy: Děti soustředěně naslouchají hudbě a přednesu, pohybují se dle pokynů, koordinují pohyb s rytmem přednesu, případně s hudbou, orientují se dobře v prostoru, vyhýbají se překážkám, disponují znalostmi o významu vody pro člověka, zvířata i celou přírodu, o její ochraně, disponují znalostmi o tradici otvírání studánek a jejím významu, srozumitelně artikulují, recitují jednoduché básně.

Organizační formy: hromadná

Metody: slovní, názorně-demonstrační

Pomůcky: CD přehrávač, látka, papír, nůžky, dřívka, bota, případně nářadí

Metodický popis aktivity:

Taneční hra inspirovaná májovou tradicí „otvírání“, či „čištění“ studánek.

Motivace: 1. Poslech kantáty Bohuslava Martinů „Otvírání studánek“, případně části kantáty.

2. Po poslechu si s dětmi povídáme o studánkách – co to vlastně studánka je, jaký mají studánky význam pro lidi a pro zvířata, jak studánka vypadají a co je potřeba dělat pro to, aby zůstaly zachovány.

3. Dětem předneseme báseň (případně pouze část básně) Miloslava Bureše: Píseň o studánce Rubínce, ze které budeme společně recitovat krátké úryvky.¹⁸⁵

4. Hra Studánková víla¹⁸⁶: Děti se posadí do kruhu, který symbolizuje studánku. Rozpočítáváním určíme studánkovou vílu, která se posadí doprostřed a recituje: „*Když se dívám kolem sebe, vidím slunce, vidím nebe, vidím barvu červenou. Na co se dívám?*“ Děti se snaží uhodnout, na co se studánková víla zadívala. Kdo na to přijde, stane se novou studánkovou vílou.

Příprava: Připravíme si všechny pomůcky. V herně si pomocí modré látky a kostek postavíme studánku. Do studánky naházíme připravené papírové listí, kamínky, dřívka, peříčka, botu atd. Nachystáme velký koš na nepořádek.

Průběh aktivity, varianta 1.: Děti se seřadí a společně pomalu přicházíme ke studánce, kolem které vytvoříme kruh. Děti se drží za ruce, studánku obcházejí a přitom učitelka

¹⁸⁵ BUREŠ, Miloslav. *Otvírání studánek*. 5. vyd. Polička: Městská knihovna Polička, 2009.

¹⁸⁶ ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Lidové tradice: původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla a hry*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2009. s. 205.

recituje: „*V tý májový době, přicházíme k tobě. / Zlý moci vyženem, nemoci zaženem, sílu ti nalejem.*“ Na poslední slova se děti pustí a zatočí se kolem své osy. Opět se chytí za ruce a pokračují: „*Neseme háky, hrabice, na zlý čarodějnice, na bláto a na kamení. Lidem bud' zas k potěšení... Pomáhej jim zahnat žízeň, odved' všechnu nemoc, trýzeň.*“ (Několikerým opakováním si děti báseň osvojí a recitují společně.) Děti se pustí a společně studánku vyčistí, předměty dávají do velkého koše. Když je studánka čistá, vytvoříme dvojice, obcházíme studánku, točíme se dokola. Přitom paní učitelka (později děti) recituje: „*Studánko hlubáňko, studánko rubínko, bud' vždycky čistá a pro zdraví jistá. Dej hodně šťávy jitroceli, pomoz také poli, ať dá hodně žita i dobrýho zeli.*“ Obtížnější variantou tance kolem studánky je proplétání v kruhu, kdy se děti postaví kolem studánky čelem k sobě (počet dětí musí být sudý) a vzájemně se obchází, proplétají se. Přitom se chytají za ruce, střídavě levá, pravá. Při nácviku proplétání je vhodné počítat a říkat ruku (levá, pravá), která se má spojit. Recitujeme až ve chvíli, kdy jsou si děti proplétáním úplně jisté. Nakonec se kolem studánky posadíme a chvíli si ještě povídáme o tom, jak je dobré, když je studánka čistá, když se lidé starají o přírodu, co ještě můžeme pro přírodu dělat apod. Aktivitu zakončíme odpočinkem u studánky při poslechu kantáty.

Průběh aktivity, varianta 2.: Jestliže máme v blízkosti mateřské školy les se studánkou, je možné celou aktivitu přesunout ven a skutečně reálně vyčistit a „otevřít“ studánku. V takovém nachystáme vše potřebné – kýble, lopatky, hrábě a poprosíme rodiče, aby dětem obuli gumáky. (Nutné oznámit s dostatečným předstihem.). Po vyčištění studánky a zhodnocení reálného prostoru kolem studánky bud' utvoříme kolem studánky kruh, nebo se pouze shromáždíme a recitujeme básně. Nakonec si s dětmi u studánky povídáme o tom, co jsme právě udělali dobrého a jaký to má pro studánku význam.

Do této varianty aktivity je možné zapojit také rodiny dětí a pojmout ji např. jako odpolední akci s občerstvením u studánky.

Možná rizika: Nedostatečná příprava všech pomůcek může narušit celkový průběh aktivity. Nutné je také dokonalé vysvětlení průběhu aktivity a několikeré opakování, než si děti průběh aktivity osvojí. V případě venkovní varianty je nutné dbát na bezpečnost dětí při pohybu v lese a u studánky.

Zhodnocení: Hodnotíme nejen zdárný průběh aktivity, ale také celkový prožitek dětí, např. v komunitním kruhu pomocí otázek: Proč je dobré udržovat studánky čisté? Líbí se vám v lese? Co je v lese pěkného, proč se nám v lese líbí? Jaké v lese dodržujeme pravidla chování? Aktivitu je možné zhodnotit také výtvarně – malba studánky plné nepořádku / po úklidu.

3. 4 ČÁST 4. – Chození s lítem

Konkretizované očekávané výstupy: Děti disponují znalostmi o ročních obdobích zima / jaro, rozlišují rozdíly mezi nimi, vyjmenují základní znaky, disponují znalostí o tradici chození s lítem a jejím významu, orientují se dobře v prostoru, vyhýbají se překážkám, dodržují pravidla pohybových aktivit, spolupracují ve skupině, stříhají a lepí, navazují jednoduchými uzlíky (starší samostatně, mladší s dopomocí), srozumitelně artikulují, recitují jednoduché básně.

Organizační formy: hromadná, skupinová, individuální

Metody: slovní, názorně-demonstrační, praktická

Pomůcky: provaz, pomůcky pro výrobu líteček: rozvětvené proutky cca 30 – 40 cm dlouhé, nejlépe již s malými lístečky, provázek, nastříhané různobarevné fáborky (nesmí chybět červená a žlutá), stužky, papírové kytičky, případně pomůcky na výrobu smrtky: dřevěný kříž, sláma, hadry, vyfouklá vejce

Metodický popis aktivity:

V této aktivitě jde o realizaci starobylého zvyku přinášení jara, tzv. chození s lítem (lítečkem, májíčkem atd.). Kombinují se pracovní-výtvarné dovednosti a určený pohyb s recitací.

Motivace: 1. Povídání o přechodovém období mezi zimou a jarem, při kterém společně charakterizujeme znaky zimy a do protikladu dáváme znaky jara. Ptáme se také „Co by se stalo, kdyby nebylo... slunce, voda, mraky, květiny, včely, les apod.“¹⁸⁷

2. Hra na mráz a sluníčko: Rozpočítadlem určíme dítě, které bude představovat sluníčko. Děti se volně rozptýlí po herně, na zvukový signál zamrznou. Sluníčko poté všechny zmrzlé děti obejde a pohlazením je zase rozmrazí.

3. Pohybová aktivita zaměřená na vnímání rozdílů mezi zimou a jarem: Uprostřed herny vytyčíme pomocí provazu dvě území – území zimy / jara. Paní učitelka říká slova charakteristická pro dané roční období (sníh, sněhulák, déšť, sněženka, tulipán atd.). Podle tohoto slova se děti shromažďují na území zimy nebo jara.

4. Povídání o symbolech zimy – smrtce a jaru – lítečko. Co znamená chození s lítečkem, jak lítečko vypadá, co na něm nesmí chybět. Možné postavit do protikladu ke smrtce.

Průběh aktivity: Nachystáme si všechny pomůcky pro výrobu líteček. Je možné vyrobit pouze jedno velké líto, nebo jedno do dvojice. Vrch proutku svážeme jako hlavičku, ostatní větvičky necháme volně, nebo navážeme pod hlavičku a ozdobíme fáborky, květinami

¹⁸⁷ SLOUPOVÁ, Miroslava. *Rok s krtkem: náměty pro práci s předškolními dětmi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. s. 45.

z papíru, stužkami. Vyzkoušíme si pohyb s lítečkem – vrtění v dlaních. Dětem vysvětlíme, že otáčení lítečka symbolizuje kulaté sluníčko, které chceme s jarem také přinést, přivolat. Vyrobená líta si sebou vezmeme na vycházku. Děti lítečky vrtí v dlaních a recitují: „Neseme, neseme májíček, uťal ho, uťal ho Janíček, pěkně zelené, kvítím zdobené, náš stromeček.“¹⁸⁸ Nebo: „Smrt' nesem ze vsi, nové léto do vsi, aby tráva rostla, travička zelená.“¹⁸⁹ Lítečka si děti odnáší domů a uchovávají až do Velikonoc.

Další možnosti: Chození s lítečkem bylo původně spojeno s koledou. Po předchozí domluvě můžeme s dětmi navštívit školu (obchod, poštu apod.) a zde si něco vykoledovat.

Chození s lítečkem je možné spojit také s vynášením zimy, smrtky.

Možná rizika: Riziko v této aktivitě představuje samotná výroba líteček, která je časově náročnější a samostatně ji zvládnou pouze starší děti. Podle počtu a věku dětí je tedy vhodné si výrobu rozdělit na více dnů, kdy si děti dělíme do malých skupinek a v nich vyrábíme společně; starší děti mohou pomáhat mladším.

Zhodnocení: Hodnotit chození s lítečkem je možné v zásadě kdykoliv po následující dny, kdy s dětmi sledujeme na různých známkách probouzející se jarní přírody, např. při vycházce, jestli se doopravdy podařilo přinést jaro.

3.5 Výtvarné aktivity

Konkretizované očekávané výstupy: Děti disponují znalostmi o jarních květinách, ovládají správný špetkový úchop tužky (pastelky, štětce apod.), ovládají techniku stříhání, ovládají jednoduchou praktickou činnost – navlékání nitě / vlny do oka jehly, bezpečně manipulují s jehlou, vyšívají jednoduchý steh, uvážou uzel, orientují se v prostoru dle instrukcí, spolupracují ve skupině, vyjadřují různými výtvarnými technikami své představy, fantazie

Organizační formy: hromadná, skupinová, individuální

Metody: slovní, názorně-demonstrační, praktická

Pomůcky: jarní květiny, obrázky květin, barevné papíry, čtvrtky, nůžky, kroj

Metodický popis aktivity:

Aktivity jsou inspirovány jarní přírodou a květinovými motivy na hanáckém kroji.

Motivace: 1. S dětmi si povídáme o jarních květinách, pokud možno je přineseme natrhané, případně si pomůžeme obrázky. Pozorujeme stavbu květin, strukturu listů a květů, rozdíl mezi květinami, barevnost apod. Z natrhaných květin založíme společný

¹⁸⁸ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. s. 52.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 50.

herbář: květiny společně vložíme do novinového papíru a založíme do knih. Později je nalepíme na tvrdé čtvrtky a vyvěsíme na nástěnku, nebo svážeme do knihy.

2. Pohybová aktivita Hledáme květiny: Na barevné papíry nakopírujeme obrázky jarních květů. Papíry rozstříháme a jednotlivé dílky rozmístíme po třídě a herně. Děti rozdělíme do tolika skupin, kolik máme nachystaných květů a každé skupince přidělíme barvu. Úkolem dětí je nalézt všechny dílky určené barvy, správně je poskládat a poskládaný obrázek květiny nalepit na čtvrtku.

3. Hanácký kraj. Reálně nebo na obrázku s dětmi prozkoumáme hanácký kraj. Pojmenujeme všechny části a povídáme si o jeho významu (pracovní / sváteční varianta). Zvláště se zaměříme na vyhledání květinových motivů na částech kroje.

Průběh aktivity:

1. Rozkvetlá jarní louka – velkoformátový obraz.

Na velký formát papíru (např. čtyři slepené tvrdé papíry formátu A1) společně vytvoříme rozkvetlou louku. Společně nebo po skupinkách pokryjeme plochu květinami, trávou, drobnými živočichy, kamínky, pavučinami apod. Aktivitu je možné rozložit do více dnů; „louku“ nechat připravenou na zemi a pokračovat, kdykoliv zbyde chvilka, nebo projeví někdo zájem. Dětem dáme volný výběr výtvarných prostředků: temperové a vodové barvy, pastelky, fixy, voskovky, giocondy, lepení barevného papíru, vytváření struktur na lepidle apod.

2. „Vyšívání“

Na tvrdý papír vytiskneme ornamentální květinový vzor z kroje, např. samostatný ornament¹⁹⁰ nebo vzor z límečku k rukávům¹⁹¹. Silnou jehlou a vlnou předlohu vyšíváme.

Mladším dětem otvory nachystáme předem. Předlohu můžeme také laminovat a použít pak vícekrát.

3. Květinové ozdoby¹⁹²

Natrháme si větší množství pampelišek, ze kterých budeme vyrábět ozdoby: klasické věnečky, náramky a hodinky, náhrdelníky. Při výrobě náramku nebo hodinek se stonky po celé délce roztrhnou až ke květu, nasadí se na ruku a volné konce stonky se svážou. Pro výrobu náhrdelníku se stonky pampelišek nařezou na stejně dlouhé díly a postupně se do sebe zasunují (širší do užšího). Tímto způsobem lze vytvořit také malá oka řetízku a ty pak vzájemně spojit dalším očkem. Z pampelišky lze vyrobit také padáčky, když se

¹⁹⁰ BEČÁK, Jan Rudolf, POSPĚCH, Pavel, ed. a ŠALÉ, František, ed. *Lidové umění na Hané: lidová kultura hmotná*. Boskovice: Albert, 1997. s. 78.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 133.

¹⁹² MÁTLOVÁ – UHROVÁ, Ludmila. Děti na Hané. Jejich výtvarně tvořivé hry a zábavy v přírodě. Prostějov: Okresní kulturní středisko v Prostějově, 1978. s. 21-29.

stonek na konci roztřepí. Pokud se do padáčku foukne, vytváří roztřepené konce tzv. kličky. Při správné délce (asi 8 cm) lze ze stonku vyrobit také píšťalky, když se konec stonku nařeže do kříže.

Možná rizika: Při vytváření velkoformátového obrazu dbáme na to, aby každé dítě získalo prostor na výtvarné vyjádření. Při vyšívání je nutné dbát na bezpečnou manipulaci s jehlou. Při výrobě ozdob z pampelišek je nutné „pracovní“ oblečení, neboť zaschlé skvrny od pampeliškového „mléka“ nelze ničím vyprat.

Zhodnocení: Aktivitu hodnotíme bezprostředně po proběhnutí, komentujeme rozmanitost výtvarného vyjádření a uvažujeme nad využitím výrobků. Velkoformátový obraz je možné využít v dalších aktivitách, např. jako mapu louky, atlas rostlin, orientační mapu při nábízení prostorové orientace apod., ozdoby z pampelišek mohou posloužit domácím zvířatům (např. křečkům a drůbeži). Papírovou výšivku je možné zaměnit za skutečnou; děti, které projeví zájem, mohou vyzkoušet skutečnou výšivku jednoduchého motivu.

3.6 Příklady z dětského slovesného folkloru

Následujícími příklady je možné kdykoliv obohatit či doplnit program. Poslouží také samostatně v rámci logopedických chviliek či cvičení. Cílem je naučit se různé krátké slovesné formy v hanáckém dialektu, případně je možné je jednoduše přeložit do obecné češtiny. Vedeme děti ke správné artikulaci, přiměřenému tempu a hlasitosti a také zdravému hospodaření s dechem.

1. Říkaneky:

„Spadla mocha do sopócha / zlámala si koleno, štere dni si naříkala, toze jo to bolelo.“¹⁹³

„Šla Maryna do včelina, chytla si tam dudka, a ten dudek du, du, du, a já u vás nebudu, a já pudu ke stařence, dají mně tam tvarohu.“¹⁹⁴

„Paste se, kravičke, na palóčku, ja pudu za vama pomalóčko. / Paste se, kravičke, na dolině, ať vám ta travěnka nevehene. / Paste se, kravičke, podli meze, ať na vás hospodář neveleze. Paste se, kravičke, jak tá jedna, jož je malá chvilka do poledňa.“¹⁹⁵

2. Hádanky:

*„Přešil k nám panáček, měl červené fráček, dež sme ho slikale, nad něm sme plakale.“
(cibule)¹⁹⁶*

¹⁹³ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 1, Lidová slovesnost*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1985. s. 23.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 24.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 41.

¹⁹⁶ PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 1, Lidová slovesnost*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1985. s. 55.

„Bez noch so, břoch mám. Bez hlave so, pesk mám. Bez slocho so, ocho mám. Nedéchám a hrdlo mám“. (džbán)¹⁹⁷

„Jede, jede, panáček, má žloté zobáček, kde voděnka hrčí, tam zobáček strčí.“ (kačena)¹⁹⁸

3. Jazykolamy:

„Všece ševce v seče sečó.“¹⁹⁹

„Petře, kop pepře – nekópiš-le, Petře, pepře, / neopepřiš pepřem vepře, Petře!“²⁰⁰

4. Píseň: varianty písně Šel zahradník do zahrady, tzv. Zahradnická

„Šel zahradník do zahrady s motykó, s motykó, zahradnice proti němu s lopató, s lopató.“²⁰¹

„Šel zahradník do zahrady s motykó, s motykó, vykopal tam levandulu velikó, velikó. / Levandula převelice voněla, voněla, až se celá zahrádečka divila, divila.“²⁰²

„Šel zahradník do zahrady s motykó, s motykó, vykopal ta, levandulu velikó, velikó. / Levandule se mu v očích točila, točila, až se temu zahradnice divila, divila.“²⁰³

Píseň je vhodné doplnit pohybem, kdy děti napodobují zahradníka, případně obrázky.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 55.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 56.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 11.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 11.

²⁰¹ MÁTLOVÁ-UHROVÁ, Ludmila. *Lidové tance a taneční hry z Hané. IV, Kroměřížsko, Olomoucko, Zábřežsko*. 1. vyd. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1981. s. 62.

²⁰² Tamtéž, s. 16.

²⁰³ MÁTLOVÁ-UHROVÁ, Ludmila. *Lidové tance a taneční hry z Hané: III. Prostějovsko - Vyškovsko*. 1. vyd. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1980. s. 74.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo v rámci kulturní tradice oblasti Hané zmapovat oblast dětského folkloru v jarním období a na tomto základě vytvořit metodický soubor pro řízenou činnost v mateřské škole. Poměrně dlouhé „jarní“ období bylo časově ohraničeno počátkem masopustu a letničními svátky a rozděleno do několika na sebe navazujících celků, přičemž opěrnými body na časové ose se staly církevní svátky pevně spjaté s určitým kalendářním datem.

V teoretické části byl formou studie nejprve rozebrán dětský folklor jako takový z hlediska forem, funkce, znaků a kanálů, prostřednictvím kterých se k dětem dostává. Posléze byl zasazen do struktur vzdělávacích oblastí Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání a nastínily se všeobecné možnosti jeho využití v mateřské škole. Jádrem teoretické části se pak stal podrobný rozbor různých forem dětského folkloru v rámci konkrétních zvyků časově vytyčeného období. Ačkoli byly do práce vybírány různé konkrétní příklady tradic z celého regionu Haná, preferována byla oblast Litovelska. Významným podkladem pro tyto konkrétní příklady se staly publikace vzpomínkového charakteru s přispěním osobní vzpomínky pamětnice.

Na teoretickou část navázala praktická část, ve které byly navrženy různé tematicky zaměřené aktivity týkající se jarního období a aktivity přímo vycházející z regionální tradice. Aktivity byly zpracovány do metodického souboru rozděleného na části, ve kterých byly dle povahy aktivit konkretizovány cíle, výstupy a zmíněny také rizika a možnosti hodnocení. Cílem tohoto souboru bylo na konkrétních příkladech ukázat různé možnosti, jak využít dětský folklor v přímé praxi; s jakým záměrem s ním pracovat, jak děti motivovat a jak vlastně postupovat. Metodický soubor tak představuje základ, se kterým by bylo možné dále pracovat, např. v podobě jarního školního projektu. Z takového projektu by mohla vzniknout celá řada výstupů; výtvarných, hudebních, ale také ryze praktických či společenských.

Spojení teoretické a praktické části naznačuje veliký potenciál tradičního dětského folkloru pro činnosti v mateřské škole. Bohatá tematika a rozmanitost forem znamená mnoho možností, jak naplnit program školního roku a celkově tak směřovat k naplnění obsahu klíčových kompetencí daných RVP PV. Především pak v regionech s dlouhou a nepřerušovanou kulturní tradicí se může mateřská škola stát jedním z míst, kde dítě dostane možnost tuto tradici poznat, navázat na ni a dále ji spoluvytvářet.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BARTOŠ, František. *Naše děti: jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesii, zábavy, hry i práce společné: 2., rozmnožené vydání*. 5. vyd. Ve Zlíně: Krajská knihovna Františka Bartoše ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2005. 281 s. Zlínský kraj; sv. 10. ISBN 80-86886-06-9.
- BEČÁK, Jan Rudolf, POSPĚCH, Pavel, ed. a ŠALĚ, František, ed. *Lidové umění na Hané: lidová kultura hmotná*. Boskovice: Albert, 1997. 460 s. ISBN 80-85834-43-X.
- BENEŠ, Bohuslav, ed. *Úvod do folkloristiky*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980. 131 s.
- BESTAJOVSKÝ, Martin. *Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce*. 2. souborné vyd. Brno: Computer Press, 2008. 256 s. ISBN 978-80-251-1974-7.
- BUREŠ, Miloslav. *Otvírání studánek*. 5. vyd. Polička: Městská knihovna Polička, 2009. 63 s. ISBN 978-80-257-0165-2.
- FALTÝNEK, Karel a kol. *Máječek, fotografický projekt Květná neděle v Měníku na Litovelsku*. Olomouc: Olomoucký kraj, 2005.
- HALUZOVÁ, Věra. *Lidová kultura a počátky rozvíjení dětského folkloru na strážnických slavnostech*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 24 – 29.
- HAVLÍK, Miroslav. *Dětský folklor a jeho význam pro dnešní mladou generaci (Poznámky k práci v dětských folklorních souborech)*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 30-33.
- JELÍNKOVÁ, Zdena. *K otázkám dětského folklóru*. Praha: Ústř. Dům lid. Umělecké tvořivosti, 1971. 12 s.
- KRÁČMAR, Jiří. *Tak u nás bývalo*. 1. vyd. Olomouc: Danal, 2004. 143 s. ISBN 80-85973-97-9.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 341 s. ISBN 80-7106-525-0
- LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich. *Folklór a folkloristika: (O l'udovej slovestnosti)*. 1. vyd. Bratislava: Smena, 1982. 259 s.
- LOLEK, Jakub. *Rok v naší chalupě: život, zvyky a obyčeje na severní Moravě v 1. polovině 19. století*. 2. vyd. Praha: JANUA, 2010. 89 s. ISBN 978-80-86859-12-5.

- MÁTLOVÁ – UHROVÁ, LUDMILA. Děti na Hané. Jejich výtvarně tvořivé hry a zábavy v přírodě. Prostějov: Okresní kulturní středisko v Prostějově, 1978. 99 s.
- MÁTLOVÁ-UHROVÁ, Ludmila. *Lidové tance a taneční hry z Hané I. Ze života lidu na Hané*. 2. vyd. Prostějov: Duha, 2003. 75 s.
- MÁTLOVÁ-UHROVÁ, Ludmila. *Lidové tance a taneční hry z Hané: III. Prostějovsko - Vyškovsko*. 1. vyd. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1980. 151 stran.
- MÁTLOVÁ-UHROVÁ, Ludmila. *Lidové tance a taneční hry z Hané. IV, Kroměřížsko, Olomoucko, Zábřežsko*. 1. vyd. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1981. 141 s.
- Náš lid, jak se jeví ve svých zvycích, obyčejích, písních a t. d. z kraje litovelského a severní Moravy*. Péčí národopisného odboru litovelského. Olomouc, 1893.
- ALEŠ, Mikoláš. *Špalíček národních písní a říkadel*. Praha: Corona, 1999. 263 s. ISBN 80-86116-15-8.
- NÁDVORNÍKOVÁ, Hana a kol. *Svátky a významné dny v programu MŠ*. Praha: Josef Raabe, 2007. 126 s. ISBN 978-80-86307-32-9.
- NEDOMA, Tomáš. *Bylo, není a nebude*. Strojopis uložený v knihovně Muzea Litovel.
- PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 1, Lidová slovesnost*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1985. 64 s.
- PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 2, Dětský rok - zvykosloví a výroční obyčeje*. Prostějov: Okresní kulturní středisko, 1987. 136 s.
- PACHTOVÁ, Marie. *Hanáckým dětem. Část 3, Hry*. Prostějov: Duha, 1995. 49 s.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana. Kultura a folklor dětí. Kapitoly o dětských zábavách a současném (převážně) slovesném folkloru dětí na Moravě [online]. Brno 2008. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Obor etnologie. 2008-04-09 [cit. 29. 1. 2019].
- Dostupné na: < https://is.muni.cz/th/rdcvc/Pgs_06_05_2008.pdf >.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana, ed. *Rajče na útěku: kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003. 287 s. ISBN 80-7239-146-1.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana a UHLÍKOVÁ, Lucie. *Folklor dětí a jeho etnologický výzkum: metodologická příručka*. 1. vyd. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014. 90 s. ISBN 978-80-87112-82-3.
- SEIDEL, Jan a kol. *Národ v písni*. Praha: Nakladatelství L. Mazáč, 1940.
- SEIDLOVÁ, Libuše. *Rok na Hané - Loučany*. Loučany: Obec Loučany ve spolupráci se Společností přátel vesnice a malého města, 2009. 103 s. ISBN 978-80-254-6048-1.

- SCHAUEROVÁ, Alena. *Utváření vztahu k folklornímu dědictví*. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 7-12.
- SLOUPOVÁ, Miroslava. *Rok s krtkem: náměty pro práci s předškolními dětmi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. 180 s. ISBN 978-80-262-0650-7.
- SMUTNÁ, Silva. Bítešské královničky. In: *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. s. 63-72.
- ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Lidové tradice: původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla a hry*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2009. 253 s. ISBN 978-80-7346-096-9.
- ŠTÉGER, Bohumír. *Hanácké pohádky a pověsti*. 1. vyd. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1957. 111 s.
- THOŘOVÁ, Věra. *Jarní občůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku: Smrtná a Květná neděle*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. 146 s. ISBN 978-80-87112-04-5.
- VÁLKA, Miroslav. *Dětské výroční zvyky a obyčeje jihovýchodní Hané*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1989. 38 s.
- VANĚKOVÁ, Kateřina. *Masopustní tradice na Hané a její obnovení v Cholině*. In: *Zajímavosti z Litovelska, Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011*. Olomouc 2012. s. 71-74.
- VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. 508 stran. ISBN 978-80-7429-627-7.
- VOLBRACHTOVÁ, Libuše. *Folklór v současném životě dítěte a jeho význam pro utváření etického a estetického nazírání*. In: FROLEC, Václav (ed). *Dítě a tradice lidové kultury*. 1. vyd. Brno: Blok, 1980. s. 28 – 32.
- VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2015. 304 s. ISBN 978-80-243-6761-3.
- ŽENOŽIČKA, Jiří. *Bouzovsko v dávných dobách*. In *Zajímavosti z Litovelska, Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011*. Olomouc 2012. s. 8 – 19.

Internetové zdroje:

- Blažej, biskup a mučedník [online]. Životopisy svätých, 2019. [cit. 15. 2. 2019]. Dostupné na: <<http://www.zivotopisysvatych.sk/blazej/>>.
- CHLUMSKÝ, J. Sv. Řehoř Veliký I [online]. Životopisy. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné na:

< <http://catholica.cz/?id=4324>>.

Farní zpravodaj Římskokatolické farnosti Litovel [online]. Římskokatolická farnost Litovel, 25. 1. 2019. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné na:

<<http://www.farnostlitovel.cz/static/zpravodaj/Leden%2019>>.

Folklorní sdružení České republiky [online]. Folklorní sdružení České republiky, 1998 – 2019. [cit. 3. 1. 2019]. Dostupné na: <http://archiv.fos.cz/_fos/menu.phtml cit. 3. 1. 2019>.

Jak skákat přes gumu: zábava Husákových dětí [online]. 4 kavky, nuda neexistuje, 4. 4. 2018. [cit. 6. 1. 2019]. Dostupné na: <<http://magazin.4kavky.cz/skakani-gumy-s-pruzenkou/jak-skakat-pres-gumu-zabava-husakovych-deti/>>.

Jízda králů Vlčnov [online]. Jízda králů Vlčnov, 2018 – 2019. [cit. 18. 3. 2019]. Dostupné na: <<https://www.jizdakralu.cz/#o-jizde-kralu>>.

Kroměřížský zpravodaj [online]. Město Kroměříž, 4/2009. [cit. 18. 2. 2019]. Dostupné na: <file:///C:/Users/acer/Downloads/KZ_04_09.pdf>.

Lidové písničky [online]. Lidove-pisnicky.cz, 2011. [cit. 10. 1. 2019]. Dostupné na: <<https://www.lidove-pisnicky.cz/>>.

Listina základních práv Evropské unie [online]. Úřední věstník Evropské unie, 7. 6. 2016. [cit. 13. 1. 2019]. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=CS>>

MAŠOVÁ, Lenka. *Děti si o Velikonocích připomněly horácké lidové zvyky* [online].

Vltava Labe Media a.s., 14. 4. 2018. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné na:

<<https://havlickobrodsky.denik.cz/z-regionu/obrazem-v-edenu-si-o-velikonocich-pripomneli-horacke-lidove-zvyky-20180401.html>>.

Národopisný soubor Pantla, z. s., Historie [online]. [cit. 23. 2. 2019] Dostupné na:

<<http://www.pantla.cz/historie.htm>>

Otvírání studánek [online]. Obec Tři Studně, 2016. [cit. 3. 4. 2019]. Dostupné na:

<<https://www.tristudne.cz/cz/otvirani-studanek>>.

POLÁKOVÁ – UVÍROVÁ, Petra. *Chlapci vyrazí na blažejskou obchůzku, s tyčí na klobásky* [online]. Vltava Labe Media a.s., 1. 2. 2019. [cit. 22. 2. 2019]. Dostupné na:

<https://prerovsky.denik.cz/zpravy_region/chlapci-vyrazi-na-blazejskou-obchuzku-s-tyci-na-klobasky-20190201.html>.

Postní výzva [online]. Vysokoškolské katolické hnutí Olomouc, 2015. [cit. 22. 2. 2019].

Dostupné na: <<http://www.vkholomouc.cz/akce/probehlo/1229-postni-vyzva-2.html>>.

Prameny lidových písní z Hané [online]. ŽŮREK, Jan, Hanácký folklorní spolek,

6. 11. 2018. [cit. 22. 1. 2019]. Dostupné na: <<https://hanfos.cz/prameny-lidovych-pisni-z-hane-2/>>.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání [online]. Praha 2018.

[cit. 15. 3. 2019]. Dostupné na:

<<file:///C:/Users/acer/Downloads/RVP%20PV%20leden%202018.pdf>>.

Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky [online]. Národní ústav lidové kultury. [cit 15. 3. 2019]. Dostupné na: <<http://www.nulk.cz/narodni-seznam/>>.

ŠVP MŠ Cholina [online]. [cit 10. 1. 2019]. Dostupné na:

<<http://www.zsamscholina.estranky.cz/clanky/vzdelavaci-program-ms/brezen.html>>rajský úřad Olomouckého kraje, 25. 5. 2018. [cit. 15. 3. 2019]. Dostupné na: <<https://www.kr-olomoucky.cz/vlastivedne-muzeum-v-olomouci-predstavuje-jizdu-kralu-na-hane-aktuality-7884.html>>

Vodění Jidáše [online]. Národní ústav lidové kultury, 30. 1. 2017. [cit. 1. 4. 2019].

Dostupné na: <<http://www.nulk.cz/2017/01/30/vodeni-jidase/>>.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Mgr. Anna Mettler
Katedra:	Primární a preprimární pedagogiky
Vedoucí práce:	Mgr. Alena Vavrdová, Ph. D.
Rok obhajoby:	2019
Název práce:	Svět dětí na jaře
Podnázev práce:	Kulturní tradice regionu a jejich využití v mateřské škole
Název v angličtině:	The world of children in the spring
Podnázev v angličtině:	Cultural traditions of the region and their use in nursery school
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na dětský folklor v rámci kulturní tradice regionu Haná v jarním období a jeho využitím v mateřské škole. V teoretické části je dětský folklor definován, zasazen do struktury Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání a podrobně rozebrán v rámci konkrétních tradic daného období. V navazující praktické části v podobě metodického souboru jsou navrženy tematicky zaměřené aktivity pro řízenou činnost v mateřské škole, které vychází z regionální tradice. Cílem aktivit je seznámit děti různými cestami s tradičním dětským folklorem.
Klíčová slova:	Haná, regionální tradice, tradice a zvyky, dětský folklor, mateřská škola, metodika, aktivity
Anotace v angličtině:	This Bachelor's Thesis focuses on children's folklore related to the spring season within the cultural tradition of the Haná region, and its utilisation in nursery schools. The theoretical part of the thesis defines children's folklore, sets it into the structure of the Framework Education Programme for Preschool Education and provides its detailed analysis in the context of specific traditions related to the spring season. In the

	practical part, in the form of a methodological set, we propose an array of thematic activities nested in regional traditions, which can contribute to guided activities in nursery schools. The aim of the activities is to familiarise children with traditional children's folklore through a rich variety of approaches.
Klíčová slova v angličtině:	Haná, regional tradition, traditions and customs, children's folklore, nursery school, methodology, activities
Rozsah práce:	55 stran
Jazyk práce:	český